

บทที่ 7

จุดหมายและวิธีการต่อสู้

7.1 ความนำ

ในบทนี้ จะเป็นการตอบคำถามวิจัยที่สองว่า การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมคืออะไร โดยจะพิจารณาประเด็นแรกคือ ข้อเรียกร้องและจุดหมาย ประเด็นที่สอง ยุทธศาสตร์วิธีการต่อสู้ของสมาชิกคนจนเพื่อบรรลุข้อเรียกร้องและจุดหมาย โดยจะชี้ให้เห็นว่า คนจนสร้างอำนาจของตนเองขึ้นมาได้อย่างไร ใช้วิธีการหรือกระบวนการอย่างไร ใช้ยุทธศาสตร์และวิธีการต่อสู้อย่างไร ทำไมการชุมนุม หรือเดินขบวนจึงเป็นยุทธศาสตร์และวิธีการที่สำคัญของสมาชิกคนจน โดยจะศึกษาการชุมนุมใหญ่ยกที่ 2 เพื่อศึกษาว่า มีการจัดการชุมนุม กิจกรรมในการชุมนุม การระดมทรัพยากรและผู้เข้าร่วมชุมนุม ฯลฯ อย่างไร

7.2 ข้อเรียกร้องและจุดหมาย

7.2.1 ปัญหาและความเดือดร้อน

ในกลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดิน ปัญหาและความเดือดร้อนมาจากนโยบาย 2 เรื่องใหญ่ คือนโยบายของอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ที่สำคัญคือ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528 ที่ต้องการให้มีพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของเนื้อที่ประเทศ โดยแบ่งเป็นป่าอนุรักษ์ ร้อยละ 15 และ ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 ซึ่งนำมาสู่การประกาศเขตป่าอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเขตลุ่มน้ำชั้น 1A ผลพวงของการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านที่ถูกประกาศป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินและป่าชุมชนเดือดร้อนเพราะถูกรุกรานวิถีชีวิตของชุมชนที่เคยดำรงอยู่ในป่ามาช้านาน ดังกรณีชาวบ้านในเครือข่ายคนจนจำนวน 25 กรณีปัญหา 107 หมู่บ้าน และในเขตภาคอีสานอีกจำนวน 25 กรณีปัญหา

นโยบายเรื่องการอนุรักษ์ยังได้นำมาสู่โครงการจัดสรรที่ทำกินเพื่อราษฎรผู้ยากไร้(คจก.) ที่การใช้กำลังทหารเข้ามาบีบบังคับในการอพยพชาวบ้านในเขตป่าอนุรักษ์รวมทั้งจัดการจัดสรรที่ดินที่ในเขตพื้นที่รองรับ โดยได้เริ่มดำเนินการอพยพชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วง

รัฐบาลสหรัฐตั้งแต่ปี 2534 และผลทวงของโครงการดังกล่าวได้ก่อให้เกิด ความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านในพื้นที่เหล่านี้ และได้เกิดการเคลื่อนไหวคัดค้านของชาวบ้านจนเกิดเครือข่ายชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากคจก. ในภาคอีสานที่สำคัญคือ สมัชชาชาวนาชาวไร่ภาคอีสาน จนในที่สุดรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุนได้ประกาศยกเลิกโครงการคจก.

ปัจจุบันชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการคจก. ได้กลับเข้าไปทำกินในพื้นที่เดิมทั้งหมดแล้ว แต่ชาวบ้านในชุมชนที่เดือดร้อนและอยู่ในเครือข่ายของสมัชชาชาวนาชาวไร่ฯ ยังรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องในประเด็นเรื่องค่าชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะการอพยพ คือ การฟื้นฟูอาชีพสภาพความเป็นอยู่ให้กลับคืนมาเหมือนดังช่วงที่ชุมชนเคยดำรงอยู่แต่เดิม และค่าชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการรื้อถอนบ้านเรือน ไร่นา ฯลฯ โดยกำลังทหาร และปัญหาข้อเรียกร้องที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ให้รัฐบาลรับรองสิทธิของชุมชนในการดำรงอยู่ในเขตป่าด้วยการให้เพิกถอนเขตป่าอนุรักษ์และออกเอกสารสิทธิรับรอง ซึ่งในสมัชชาคนจนมีกรณีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับโครงการคจก. ทั้งหมด 5 กรณี

นโยบายอนุรักษ์ในส่วนของป่าเศรษฐกิจยังได้นำมาสู่การเพิ่มพื้นที่ป่าโดยการส่งเสริมให้เอกชนปลูกป่า และการสร้างสวนป่าโดยหน่วยงานของรัฐที่สำคัญคือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ซึ่งไม่เคยเร็วที่สำคัญที่ใช้ในการปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าก็คือ ปลูกป่าดัดส โดยในช่วงปี พ.ศ. 2528 กรมป่าไม้ได้เริ่มปลูกยูคาอย่างจริงจัง ภายใต้กรอบของนโยบายป่าไม้แห่งชาติปี 2528 ซึ่งกำหนดให้เพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้ร้อยละ 40 ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 และป่าอนุรักษ์ร้อยละ 15 โดยจัดทำเป็นโครงการปลูกป่าทดแทน โครงการป่าเศรษฐกิจให้ออกชนและอ.อ.ป. เข้าพื้นที่ป่าสงวนฯ เพื่อปลูกยูคาฯ พร้อมกับการประสานงานกับองค์กรความร่วมมือญี่ปุ่น จัดทำแผนส่งเสริมการปลูกยูคาฯ ในที่ส่วนบุคคล และแผนการพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นไม้สับกับอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ ตลอดจนการผลิตคั้นให้ออก พ.ร.บ.สวนป่า

ปี 2528-2533 เป็นช่วงที่โครงการปลูกยูคาฯ ได้รับการคัดค้านอย่างหนักจากองค์กรชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิชาการ ด้วยเหตุที่ว่าเป็นพืชที่เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศน์ของอีสาน แย่งที่ดินทำกินและป่าชุมชนของชาวบ้าน การปลูกยูคาฯ ทำลายป่าสมบูรณ์ ดังผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่กรณีปัญหา 5 กรณีในสมัชชาคนจนที่พบว่า การปลูกยูคาฯ ดัดส โดย อ.อ.ป. และกรมป่าไม้ได้จัดทำลายป่าธรรมชาติที่ชาวบ้านเคยใช้พึ่งพา รุกที่ทำกิน ที่สาธารณประโยชน์ ทำลายแหล่งน้ำธรรมชาติ ฯลฯ ตลอดจนทำให้ระบบนิเวศน์เสียไป ชาวบ้านไม่สามารถทำการเกษตรได้ ยูคาฯ ที่อ.อ.ป.

ปลูกในที่ทำกินของชาวบ้านและเคยสัญญากับชาวบ้านว่าทำกินในแปลงยูคาฯ ได้ ก็ไม่สามารถทำกินได้เมื่อไม้ยูคาฯ โตใน 2-3 ปี จึงเกิดเครือข่ายชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการปลูกยูคาฯ ขึ้นมาตั้งแต่ปี 2529 เพื่อให้มีการรื้อถอนยูคาฯ ออกไป และให้มีการฟื้นฟูสภาพป่ากินมาด้วยการเสนอทางเลือกในการจัดการทรัพยากรป่าที่ยั่งยืน โดยองค์กรชาวบ้าน

ข้อเรียกร้องกรณีปัญหาความเดือดร้อนจากสวนป่ายูคาฯ 5 กรณีของสมาชิกรวม 5 คน คือ เรียกร้องให้รัฐอนุมัติงบประมาณในการรื้อถอนยูคาฯ ออกจากแปลงสวนป่า และให้รัฐอนุมัติงบประมาณในการสนับสนุนการฟื้นฟูสภาพที่จัดการโดยองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นข้อเรียกร้องให้รัฐยอมรับการจัดการทรัพยากรป่าที่ยั่งยืน โดยองค์กรชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น

กรณีป่าสงวนฯ โชนอี เป็นปัญหาเรื่องสิทธิในที่ทำกินที่เกิดจากการประกาศเขตป่าทับที่ทำกิน กรณีปัญหาส่วนใหญ่ชาวบ้านเรียกร้องให้รัฐออกเอกสารรับรองสิทธิในที่ดิน เช่น ให้ ออกส.ป.ก.4-01 ฯลฯ กรณีปัญหาที่ดินสาธารณะประโยชน์ ที่ราชพัสดุและกรณีปัญหาจากโครงการของรัฐ กลุ่มหนึ่งเป็นปัญหาจากการบุกรุกของนายทุนร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ราชการออกเอกสารสิทธิที่ดินสาธารณะ ป่าบุ่งป่าทาม ฯลฯ ที่ชุมชนเคยใช้ประโยชน์เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นแหล่งยังชีพ หาผัก เห็ด หน่อไม้ ฯลฯ กรณีนายทุนร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายอำเภออนุญาตให้เช่าที่ดินสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านเพื่อปลูกยูคาฯ ปลูก เช่น กรณีที่ดินสาธารณะประโยชน์ทุ่งพันขัน อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร กรณีราชการเอาที่ดินสาธารณะประโยชน์ ที่ราชพัสดุไปใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างสถานที่ราชการ หรือดำเนินโครงการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม เช่น การสร้างนิคมอุตสาหกรรม โรงงานกำจัดกากสารพิษอุตสาหกรรมเงินโก้ ฯลฯ และกรณีที่ราชการประกาศที่ดินสาธารณะประโยชน์ ที่ราชพัสดุทับที่ทำกินของชาวบ้าน นอกจากนี้ โครงการเหล่านี้ยังจะก่อให้เกิดการแย่งชิงและทำลายพื้นที่สาธารณะของชุมชน

กลุ่มปัญหาเขื่อน กรณีปัญหาโครงการเขื่อนที่เข้าร่วมกับสมาชิกรวม 16 โครงการ โดยแบ่งออกเป็นโครงการเขื่อนที่สร้างเสร็จแล้ว 9 โครงการ และโครงการเขื่อนที่ยังไม่ก่อสร้าง 7 โครงการ เขื่อนที่สร้างแล้วมีเขื่อนขนาดเล็ก 6 แห่ง ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากไม่ได้ค่าชดเชยเนื่องจากระเบียบของสำนักนายฯ ว่าด้วยการบริหารทรัพยากรน้ำแห่งชาติ ไม่มีการระบุให้จ่ายเรื่องค่าชดเชยให้แก่โครงการชลประทานขนาดเล็ก โดยอ้างว่าโครงการเหล่านี้ได้รับการอนุญาตหรือเป็นความเห็นชอบขององค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และเป็นโครงการที่เป็นความต้องการขององค์กรท้องถิ่น ดังนั้น รัฐ

จึงไม่ต้องจ่ายค่าทดแทนความเดือดร้อน ดังเช่น กรณีโครงการก่อสร้างเขื่อนขนาดเล็กได้แก่ เขื่อนยางบ้านไค้น โครงการขุดลอกคลองหนองน้ำขุน โครงการเขื่อนวังบายศรี หน่วยงานเจ้าของโครงการคือกรมชลประทานให้เหตุผลว่าไม่มีระเบียบการจ่ายค่าชดเชย นอกจากนี้ ยังมีปัญหาในการปลอมลายมือชื่อความยินยอมของชาวบ้านผู้เดือดร้อนโดยองค์กรท้องถิ่น ชื่อเรียกโครงการเขื่อนขนาดเล็กเป็นชื่อเรียกจริงให้รัฐจ่ายเงินชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ ปัญหาโครงการชลประทานขนาดเล็กดังกล่าวนี้ยังมีปัญหาสำคัญคือ ไม่มีการประเมินผลกระทบ ดังนั้น จึงทำให้โครงการบางแห่งไปทำลายพื้นที่สาธารณะของชุมชน หรือของบุคคล ดังเช่น เขื่อนยางบ้านไค้น อ.บ้านเหลื่อม จ.นครราชสีมาชาวบ้าน 5 หมู่บ้านได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างซึ่งกรมชลประทานได้ขุดพื้นที่ห้วยงานและถมดินทำคันกั้นคลองทำให้น้ำท่วมที่นา 1,300 ไร่ ชาวบ้านไม่สามารถทำนาได้มาเป็นเวลา 2 ปี(สมัชชาคนจน,2540 : ไม่มีเลขหน้า)

เขื่อนขนาดใหญ่ที่สร้างแล้ว 3 แห่ง คือ เขื่อนสิรินธร เขื่อนปากมูล และเขื่อนราษีไศล ในกรณีเขื่อนปากมูล แม้ว่าฝ.จะยินยอมจ่ายค่าชดเชยการสูญเสียรายได้จากการทำประมงในช่วงการสร้างเขื่อนก็ตาม แต่ฝ.เคยสัญญาว่าหลังจากเก็บกักน้ำจะเพิ่มปริมาณปลาในอ่างเก็บน้ำให้มากกว่าก่อนสร้างเขื่อน แต่ปรากฏว่าจำนวนปลาได้ลดลงจนไม่สามารถทำให้ชาวบ้านทำอาชีพประมงได้ ชาวบ้านจึงได้เรียกร้องค่าชดเชยอาชีพประมงโดยให้จ่ายเป็นที่ดินครอบครัพละ 20 ไร่ เขื่อนสิรินธรเป็นเขื่อนที่ได้ก่อสร้างมาตั้งแต่ปี 2511 แต่ชาวบ้านที่เดือดร้อนไม่ได้รับค่าชดเชยบางส่วนได้รับการจัดสรรที่ดินไม่เหมาะสม ส่วนเขื่อนราษีไศลเป็นเขื่อนหนึ่งในโครงการโขง ชี มูลที่ยังไม่มีการจ่ายค่าชดเชยผู้ถูกผลกระทบจากน้ำท่วม นอกจากนี้ การสร้างเขื่อนยังได้ทำลายพื้นที่สาธารณะของชุมชนที่สำคัญคือ ป่าบุ่ง-ป่าทามที่เป็นแหล่งยังชีพสำคัญของชุมชน

เครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลื่อมองว่าปัญหาสำคัญของเกษตรกร คือ ทิศทางเกษตรเชิงพานิชย์ของรัฐที่ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมเคมี ผลักเพื่อการส่งออกได้ทำให้เกษตรกรไทยกลับยากจน ขาดความมั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ขาดความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรจำนวนมากต้องล้มละลาย การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกยังส่งผลต่อความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 8 ได้ยอมรับระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลื่อมได้ริเริ่มตั้งสมกระบวนการเรียนรู้และผลิตองค์ความรู้ทิศทางการเกษตรยั่งยืนดังกล่าวนี้มาเป็นแนวทางสำคัญในการปรับเปลี่ยนโครง

สร้างและระบบการผลิตเพื่อพัฒนาไปสู่ความมั่นคงยั่งยืนของสถาบันเกษตรกรรายย่อย ชุมชน และ สังคม

ข้อเรียกร้องสำคัญของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกได้แก่ การเรียกร้องให้เกษตรกรรายย่อยเข้าไปมีส่วนร่วมในการแปรแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ไปสู่แผนปฏิบัติการด้านการเกษตรแห่งชาติ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินการปฏิบัติงานตามแผนพัฒนาการเกษตรแห่งชาติ และให้มีโครงการนำร่องเพื่อการพัฒนาเกษตรกรทางเลือกของเกษตรกรรายย่อย โดยให้มีโครงสร้างการบริหารอย่างอิสระ มีเกษตรกรเป็นแกนหลักในการบริหารจัดการ และให้รัฐจัดสรรงบประมาณในการดำเนินการ

ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับปัญหาและข้อเรียกร้องของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกจึงได้แก่ การที่ให้รัฐปรับเปลี่ยนทิศทางการเกษตร โดยให้ยอมรับและรับรององค์ความรู้ในเรื่องเกษตรกรรายยั่งยืน และยังให้รัฐมีแผนปฏิบัติการ งบประมาณรวมทั้งโครงสร้างการบริหารโดยเกษตรกรรายย่อยอย่างชัดเจนภายใต้หลักการที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8

กลุ่มปัญหาผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมฯ เป็นปัญหาที่เกิดจากการขาดเกณฑ์ในการวินิจฉัยและเกณฑ์ในการประเมินความเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำงานของผู้ใช้แรงงานซึ่งนายจ้างและกระทรวงแรงงานยึดตามประกาศกระทรวงแรงงาน ข้อเรียกร้องของกลุ่มผู้ป่วยจึงต้องการให้รัฐให้เกณฑ์ขององค์การอนามัยโลกและเกณฑ์ขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ และเรียกร้องให้กระทรวงแรงงานตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับปัญหาผู้ป่วยจากการทำงานโดยตรง 2 หน่วยงานคือ กรมอาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อมและสถาบันคุ้มครองสุขภาพและความปลอดภัย

กลุ่มปัญหาชุมชนแออัดเป็นความเดือดร้อนของคนจนในเมือง เนื่องจากคนในชุมชนแออัดไร้ที่อยู่อาศัยจึงจำเป็นต้องอยู่อาศัยในที่ดินสาธารณะ ที่ดินของรัฐหรือเอกชน ทำให้ขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัยต้องประสบกับปัญหาการถูกไล่รื้อ ขาดสาธารณูปโภค ข้อเรียกร้องของกลุ่มปัญหาชุมชนแออัดมี 2 ระดับคือ ในระดับนโยบาย ให้รัฐเร่งออกท.ร.บ.ชุมชนแออัดที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับการแก้ปัญหา ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารกองทุนที่รัฐจัดสรรมาสนับสนุน ให้รัฐประกาศใช้ที่ดินของรัฐสำหรับแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง และให้จัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดระดับชาติ ส่วนปัญหาเฉพาะหน้า เป็นข้อเรียกร้องในเรื่องคำรื้อถอน

ที่สมเหตุสมผล การชลอการรื้อย้ายและยุติการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา และข้อเรียกร้องเกี่ยวกับสาธารณูปโภค ทะเบียนบ้าน ฯลฯ

สรุป

กล่าวโดยสรุปปัญหาความเดือดร้อน และข้อเรียกร้องของสมาชิกคนจนมีความแตกต่างหลายหลายในแต่ละกลุ่มและกรณีปัญหา ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

1. การเรียกร้องผลประโยชน์ที่มีฐานอยู่บนสิทธิของปัจเจกบุคคลที่พึงจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมและได้รับความคุ้มครองจากรัฐในการดูแลกรณีที่ถูกละเมิดจากรัฐหรือเอกชน ซึ่งได้แก่ ปัญหาความเดือดร้อนที่เกี่ยวข้องกับค่าชดเชยความเสียหายของปัจเจกบุคคลที่เกิดจากโครงการของรัฐ และเรียกร้องให้รัฐจัดสรรงบประมาณหรือการชดเชยในลักษณะของที่ดินทำกิน ฯลฯ ได้แก่กรณีเขื่อนที่สร้างแล้ว 9 เขื่อน ค่าชดเชยโครงการคอกก. ข้อเรียกร้องในเรื่องค่ารื้อถอนกรณีปัญหาชุมชนแออัด ข้อเรียกร้องเกี่ยวกับเงินชดเชยกรณีที่เกิดจากความเจ็บป่วยจากการทำงาน ฯลฯ เพื่อให้บรรเทาปัญหาในข้อเรียกร้องดังกล่าว หลายกรณีมีข้อเสนอให้รัฐสร้างกลไกในการดำเนินการขึ้น เช่น กรณีกลุ่มผู้ป่วยฯ เรียกร้องให้กระทรวงแรงงานตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับปัญหาผู้ป่วยจากการทำงานโดยตรง 2 หน่วยงานคือ กรมอาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม และสถาบันคุ้มครองสุขภาพและความปลอดภัย กลุ่มปัญหาชุมชนแออัดให้จัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดระดับชาติ ฯลฯ หรือมีการเสนอเกณฑ์ ซึ่งรวมไปถึงข้อเรียกร้องในกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการทางนโยบาย

2. ข้อเรียกร้องในเรื่องสิทธิที่ดินทำกิน ให้รัฐรับรองในสิทธิที่ดินโดยการออกส.ป.ก.

นส.3 หรือเอกสารสิทธิอื่นๆ และปัญหาดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวข้องไปถึงปัญหาในเชิงนโยบายและกฎหมายที่ไปบุกรุกชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตป่า ดังเช่น บางกรณีปัญหาที่รัฐไม่ยอมออกนส.3 หรือโฉนดให้แก่ชาวบ้าน โดยอ้างว่าเป็นที่ดินของรัฐ หรือเป็นที่ป่าสงวนฯ/ป่าอนุรักษ์ ปัญหาดังกล่าวนี้อยู่ในกลุ่มปัญหาป่าไม้-ที่ดิน สิทธิดังกล่าวนี้เป็นเรื่องสิทธิของปัจเจกบุคคลและการเรียกร้องก็เป็นไปเพื่อให้รัฐรับรองสิทธิดังกล่าวนี้

3. ปัญหาและข้อเรียกร้องที่เกิดจากรัฐรวมศูนย์ที่เข้าไปรุกรานชีวิตปกติของชุมชน เข้าไปแย่งและทำลายทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชน แย่งและทำลายพื้นที่สาธารณะซึ่งชุมชนได้ใช้ประโยชน์เป็นแหล่งยังชีพร่วมกัน ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรน้ำ ป่าชุมชน ป่าบุ่ง-ป่าทาม ที่สาธารณะท่าเลี้ยวสักดิ์ ฯลฯ ปัญหาและข้อเรียกร้องเหล่านี้มีสาเหตุมาจากโครงสร้าง ความสัมพันธ์ภาพ

ทางอำนาจในสังคมระหว่างรัฐส่วนกลางกับชุมชนท้องถิ่น การผูกขาดการให้นิยาม ความหมายขององค์ความรู้ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งดังกล่าวนี้เป็นเรื่องขององค์ความรู้ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน การจัดการทรัพยากรน้ำที่ยั่งยืน เป็นเรื่องของความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรที่ผ่านการต่อสู้และพัฒนาประเด็นระหว่างรัฐ/ทุนกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น

ข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้เป็นข้อเรียกร้องที่ต้องการให้มีการจัดสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่ซึ่งก็คือ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างสัมพันธภาพให้ชุมชนท้องถิ่นมีอิสระ มีอำนาจในการตัดสินใจในการบริหารทรัพยากรของชุมชน องค์กรชุมชนสามารถเสนอแผนการจัดการทรัพยากรโดยองค์ความรู้ของชุมชน ให้รัฐยอมรับองค์ความรู้ในการบริหารและจัดการทรัพยากรดังกล่าว ซึ่งได้แก่ ปัญหาและข้อเรียกร้องในกลุ่มเขื่อนที่ยังไม่สร้าง ปัญหาป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินและพื้นที่สาธารณะของชุมชน ข้อเรียกร้องกรณีปัญหาสวนป่าภูเขาฯ ที่เรียกร้องให้รัฐอนุมัติงบประมาณในการรื้อถอนภูเขาออกจากแปลงสวนป่า และให้รัฐอนุมัติงบประมาณในการสนับสนุนการฟื้นฟูสภาพที่จัดการโดยองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นข้อเรียกร้องให้รัฐยอมรับการจัดการทรัพยากรป่าที่ยั่งยืนโดยองค์กรชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกรทางเลือกที่ต้องการให้รัฐปรับเปลี่ยนทิศทางของการเกษตรแบบพาณิชย์มาสู่เกษตรกรรมยั่งยืน ฯลฯ

ข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้ ก็คือการให้รัฐรับรองสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ผ่านบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ นโยบาย กฎหมาย ซึ่งในกลุ่มปัญหานโยบายและกฎหมายได้เรียกร้องให้รัฐบาลเร่งผลักดันกฎหมายที่สำคัญ เช่น ให้มีบทบัญญัติรับรองสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ พ.ร.บ.ป่าชุมชน นโยบายคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม ฯลฯ

7.2.2 จุดหมายของขบวนการฯ

ในการพิจารณาจุดหมายของสมาชิกคนจนจะเริ่มต้นจากข้อถกเถียงในการสรุปบทเรียนภายในของสมาชิกคนจนเอง และส่วนสุดท้ายจะประมวลสรุปข้อถกเถียงเหล่านี้

ในเวทีสรุปประสบการณ์ของพี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาสมาชิกคนจนหลังการประชุมย่อยที่ 2 ได้มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง โดยมีการจัดเวทีสรุปบทเรียนอย่างน้อย 2 ครั้งว่า อะไรคือจุดหมายร่วม หรืออุดมการณ์ร่วมของสมาชิกคนจน ข้อสรุปที่สำคัญจากเวทีก็คือ

“อุดมการณ์ร่วมแบบขบวนการชาวนาชาวไร่ในอดีตที่มุ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจรัฐ ต้องการยึดอำนาจรัฐเพื่อจัดระเบียบทางอำนาจใหม่โดยใช้มีการปกครองของชนชั้นกรรมาชีพคงไม่มี แต่เราเริ่มจาก “อุดม(การณ์-ผู้วิจัย)กรอุดม(การณ์-ผู้วิจัย)มัน”

(คำอภิปรายของอาจารย์ชัยพันธุ์ ประภาสวัต ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน 3 ก.ย.2540)

กล่าวคือ จุดหมายร่วมที่สำคัญจะอยู่ที่ความเดือดร้อนของแต่ละกรณีปัญหาเป็นหลักก่อน สมัชชาคนจนเป็นเวทีที่จะทำให้การรวมตัวเข้มแข็ง มีพลังในการต่อรองกับรัฐเพื่อให้รัฐแก้ปัญหาคความเดือดร้อนเป็นอันดับแรก

ป่ารุ่ง ตะโชนากล่าวว่า

“พูดว่าอุดมการณ์มันไกลเกินไป แต่ตอบได้ว่า ทำงานทุกวันนี้ไปถึงจุดไหน ทำงานเพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการกำหนดตัวเอง กิจกรรมที่เราทำกับชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้มีพลังต่อรอง” (ป่ารุ่ง ตะโชนา, ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน 12 ธันวาคม 2540)

ข้อสรุปเบื้องต้นของสมัชชาคนจนก็คือ การสร้างอำนาจ ความเข้มแข็งแก่ชาวบ้านดังกล่าว ขวัญของสมัชชาคนจนที่ว่า “ประชาชนต้องเป็นผู้กำหนดแนวทางการพัฒนา ต้องได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างแท้จริง...คนจนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน” (เอกสารเผยแพร่ฉบับที่ 1 “รวมพลัง ประสานใจสู้ภัยคนจน” มีนาคม 2540) แต่จะต้องเริ่มจากการแก้ปัญหาคความเดือดร้อนของประชาชนเป็นอันดับแรก สมัชชาคนจนจะไม่เรียกร้องในประเด็นที่ตัดขาดจากจากชาวบ้าน ซึ่งได้รับการอธิบายเพิ่มเติมว่า

“ถ้าเป็นประชาธิปไตยก็ต้องเป็นประชาธิปไตยที่กินได้ ข้อเรียกร้องเชิงกฎหมาย นโยบาย และทางเลือกของสังคมของสมัชชาคนจนจึงยืนอยู่บนฐานของปัญหาที่แต่ละกรณีปัญหาประสบอยู่ การเสนอทางเลือกในการจัดการน้ำโดยองค์กรชุมชนก็เพราะจะได้ไม่ต้องมาพูดกันเรื่องค่าชดเชยในเรื่องเขื่อน แต่ก็ต้องยอมรับความจริงที่ว่าในสมัชชาคนจนก็มีการเรียกร้องในเรื่องค่าชดเชยที่ดินที่ถูกน้ำท่วม ค่าชดเชยประมง ค่าชดเชยปลาและผักหวานที่หายไป เพราะปัญหาเหล่านี้คือเรื่องเฉพาะหน้าที่ชาวบ้านกำลังประสบอยู่ เราจะ

ให้ชาวบ้านมาชุมนุมเพื่อเรียกร้องผลักดันในเชิงนามธรรมแต่เพียงอย่างเดียวได้อย่างไรในเมื่อปากท้องของพี่น้องยังหิวอยู่ (วนิดา ตันติวิทวิทยพิทักษ์, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2540)

ดังนั้น จุดหมายของสมาชิกคนจน ประชาชนต้องสามารถกำหนดอนาคตของตัวเองได้ ข้อเสนอเรื่องชาวบ้านต้องมีสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน การกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นอิสระในการปกครองตนเอง จึงเริ่มมาจากความเดือดร้อนในเชิงรูปธรรม แต่บทเรียนจากการเคลื่อนไหวของสมาชิกคนจนสรุปได้ว่า ปัญหาความเดือดร้อนจำเป็นต้องมีการแก้ไขในระดับเชิงนโยบาย กฎหมายต่างๆ ด้วย ความเดือดร้อนของแต่ละกรณีปัญหาเกี่ยวข้องกับปัญหาในเชิงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมเดิมที่รัฐและภาคธุรกิจรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจเอาไว้ไม่เอื้อต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชน จุดหมายสำคัญที่จะแก้ไขปัญหาคือความเดือดร้อนจึงผูกติดไปกับข้อเรียกร้องเรื่องสิทธิชุมชน การบริหารจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนโดยชุมชน

ซึ่งจากการพิจารณาข้อเรียกร้องในการชุมนุมยกที่ 2 ข้างต้นจะพบว่า ข้อเรียกร้องที่ต้องการให้มีการแก้ไขปัญหาคือเฉพาะหน้าในเรื่องค่าชดเชย การยุติการอพยพชาวบ้าน ฯลฯ จะถูกเสนอควบคู่ไปกับการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายและกฎหมาย เช่น พ.ร.บ.บ้านชุมชนเพื่อรองรับแนวคิดให้คนอยู่กับป่า พ.ร.บ.สิทธิในการรับรู้ข่าวสารเพื่อให้ชุมชนสามารถรับรู้ข่าวสารทางราชการและภาคธุรกิจ ที่จะนำไปสู่การตรวจสอบโครงการของรัฐและการพัฒนา ฯลฯ เมื่อเปรียบเทียบกับการชุมนุมในยกที่ 1 ที่ข้อเรียกร้องในเชิงนโยบายยังไม่มี หรืออาจจะปรากฏในเอกสารอยู่บ้างในบางประการ แต่ในเวทีเจรจากับรัฐบาลบรรหารข้อเรียกร้องในเชิงนโยบาย กฎหมายไม่มีเกิดขึ้นแต่อย่างใด

สรุป

กล่าวโดยสรุป ปัญหาข้อร้องเรียนลักษณะการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่ปรากฏและทัศนคติจากแกนนำในสมาชิกคนจนจะเห็นได้ว่าจุดหมายในการเคลื่อนไหวมีหลายระดับ/มิติ ซึ่งระดับ/มิติต่าง ๆ มีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน กล่าวคือ สมาชิกคนจนมีจุดหมายสำคัญที่จะใช้องค์กรเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนเกี่ยวกับสภาพการดำรงชีวิต เช่น เงินชดเชย งบประมาณในการส่งเสริมการผลิตและอาชีพ ที่ดินทำกิน ฯลฯ ซึ่งเป็น “ผลประโยชน์” ดังที่อธิบายได้โดยแนวคิดกลุ่มผลประโยชน์(interest groups) ดังคำที่ใช้ในหมู่สมาชิกว่า “ประชาธิปไตย” มีความชัดเจนว่า สมาชิกคนจนมีจุดหมายในประเด็นเรื่อง

สภาพการดำรงชีวิต แต่ก็เห็นว่าปัญหาดังกล่าวจะได้รับการแก้ไขก็ต่อเมื่อมีการผลักดันให้มีการสร้างประชาธิปไตยให้สมบูรณ์ด้วย ดังนั้นจุดหมายในอีกระดับ / มิติหนึ่งของสมาชิกคนจนจึงเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการสร้างหลักการและกติกาใหม่ในระบบการเมืองด้วย เช่น การเรียกร้องให้มีการสร้างกลไกในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านโดยผลักดันให้รัฐบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ออกพระราชบัญญัติหรือแก้ไขบทกฎหมายเพื่อให้มารองรับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน จุดหมายในระดับ / มิตินี้จึงมากไปกว่าผลประโยชน์เฉพาะของกลุ่ม เพราะกลายเป็นเรื่องการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น การต่อสู้เพื่อผลักดันให้รัฐออกกฎหมาย นโยบายต่าง ๆ ก็เป็นเพื่อให้เกิดการรองรับสัมพันธ์ภาพทางอำนาจใหม่ที่ให้ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน มีส่วนร่วมในการตรวจสอบโครงการของรัฐ / ธุรกิจ ฯลฯ การเคลื่อนไหวต่อสู้ในระดับ / มิติดังกล่าวนี้จึงนำไปสู่ผลพวงแก่คนกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ได้มาเคลื่อนไหวด้วย ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นผลประโยชน์สาธารณะ (public interest groups)

ประการสุดท้าย การพิจารณาจุดหมายของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมกรณีสมาชิกคนจน จำเป็นต้องขยายจากกรอบแนวคิดของกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มผลักดันที่ให้ความสนใจในส่วนนำออกของระบบการเมืองมาสนใจในส่วนนำเข้า ซึ่งได้แก่การสร้าง / ขยายช่องทางหรือข้อต่อทางการเมืองใหม่ ๆ ระหว่างรัฐกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นดังที่พิจารณามาข้างแล้ว ในประเด็นนี้จึงสอดคล้องกับลักษณะสำคัญประการหนึ่งของแนวคิดในการสร้างการเมืองแบบขบวนการทางสังคมที่เห็นว่าจุดหมายสำคัญอยู่ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง หรือสถานะเดิมของโครงสร้างสังคม(status quo) แต่อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญก็คือข้อสรุปจากภายในสมาชิกคนจนเองที่เห็นว่า จุดหมายของการเคลื่อนไหวต่อสู้ต้องมองอย่างเป็นกระบวนการและกระบวนการดังกล่าวนี้ก็คือ การสร้างอำนาจของประชาชนหรือชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ การเดินขบวนหรือการเคลื่อนไหวแต่ละครั้งมีจุดหมายในตัวของมันเองที่สำคัญคือเป็นกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เข้าร่วมได้ตระหนักว่าตัวเองมีอำนาจ หรือพิจารณาจากแนวคิดสันติวิธีก็คือเป็นกระบวนการเรียนรู้ให้ชาวบ้านตระหนักว่าอำนาจเป็นของตัวเองและกล้าที่จะเอาคืนจากตัวแทน ดังนั้น การพิจารณาจุดหมายของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในกรณีสมาชิกคนจนจะต้องพิจารณาในระดับ/ มิติทั้งหมดนี้

7.3 ยุทธศาสตร์ และวิธีการต่อสู้

“...พวกเรามั่นคนจน คนจนจะเอาเงินมาจากไหน เราไม่มีเงิน ไม่มีอำนาจ ไม่มีอาวุธ เกียรติ ศักดิ์ศรี ยศตำแหน่งก็ไม่มี คำพูดที่ฉะฉานชัดเจนก็ไม่มี.....พวกเรามีแต่ดิน เราต้องมารวมกันมาก ๆ รวมกันนาน ๆ เขาถึงจะฟังพวกเรา การชุมนุมเท่านั้นคือพลังของคนจน.....” (คำกล่าวของตัวแทนชาวบ้าน ในการชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาลในการชุมนุมยกที่ 2, มกราคม 2540)

คำกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นข้อสรุปที่สำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก การต่อสู้ของสมาชิกคนจนจะต้องมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรเพื่อร่วมกันเคลื่อนไหว ส่วนวิธีการเคลื่อนไหว สมาชิกคนจนมีข้อสรุปจากการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาว่า ในสถานะที่ระบบการเมืองปกติของประชาธิปไตยแบบระบบตัวแทน คนจนมีทรัพยากรทางการเมืองก็แต่เพียงคะแนนเสียง 1 เสียง ช่องทางทางการเมืองที่จะเป็นข้อต่อหรือกลไกให้คนจนสามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมไม่มีประชาธิปไตยกลายเป็นเวทีของ “นักเลือกตั้ง” ซึ่งได้แก่ทุนท้องถิ่นที่อาศัยการซื้อเสียงเข้าไปเป็นรัฐบาล และกำหนดนโยบายการพัฒนาและโครงการพัฒนาของรัฐต่างๆ ที่เข้ามาแข่งชิงทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น

ผู้นำชาวบ้านได้ข้อสรุปว่า เขาไม่สามารถพึ่งพาระบบราชการ กลไกทางการเมือง เช่น ส.ส. หรือผู้แทนในระดับท้องถิ่น เพราะระบบราชการที่กลายเป็นกลไกสำคัญที่จะนำนโยบายการพัฒนาและโครงการพัฒนาของรัฐดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ ดังนั้น นอกจากจะไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาของคนจน ระบบราชการยังได้ร่วมกับทุนท้องถิ่นในการวางแผนนโยบายพัฒนาที่รุกรานชีวิตคนจน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อครัวใหญ่ทั้ง 125 กรณีปัญหา พบว่า ทุกกรณีปัญหาได้ผ่านการยื่นจดหมายร้องเรียนผ่านระบบราชการ ผ่านส.ส.เพื่อให้แก้ปัญหามาแล้วทั้งสิ้น แต่ข้อเรียกร้องของคนจนไม่เคยได้รับการสนองตอบ ดังประสบการณ์ของผู้นำชาวบ้านกรณีปัญหาอุทยานฯ ภูเก้า จ.หนองบัวลำภู

“...เดินไปหาอำเภอ ป่าไม้ เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ส.ส. สจ. เดินไปหามาไม่รู้จักก็เที่ยว ถัดถนนไม่ลาดปูนบ้านนี้เป็นหลุมลึกถึงหัวข่าแล้ว...เขาก็บอกจะเอาไปยื่นญาติคือะไรนี่แหละ”

(วิศมี ชัชชาติ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2540)

ในพื้นที่ปัญหาเหล่านี้ กลไกราชการท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้านกำนันเป็นตัวแทนของระบบราชการ ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น เมื่อเกิดความขัดแย้ง มีการเดินขบวน ถึงแรกที่ชาวบ้านทำก็คือ ต้องไล่ผู้ใหญ่บ้านออกก่อน เพราะผู้ใหญ่บ้านคือผู้ขัดขวางการแก้ปัญหาค่าความเดือดร้อนของชาวบ้าน ซึ่งจะเห็นได้ว่าในช่วงปี 2537 มีการเดินขบวนไล่ผู้ใหญ่บ้านกำนันบ้าน 152 หมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นในอีสานและซ้อนทับกับพื้นที่ปัญหาของสภ.อ. กรณีการคัดค้านโรงไฟฟ้าพลังขยะ-ลิกไนต์หางดง มีการไล่ผู้ใหญ่บ้านออกเกือบหมกทั้ง 3 ตำบล ในประกาศการณ์ของสภ.อ. ในช่วงที่ป่ารุ่งคะ โยธาเป็นเลขานุการได้มีข้อสรุปอย่างหนึ่งว่า ก่อนเดินขบวนจะต้องจับผู้ใหญ่บ้าน กำนันในพื้นที่ออกไปก่อน เพราะคนเหล่านี้คืออุปสรรคของชาวบ้าน คนเหล่านี้อยู่ข้างนายทุน และข้าราชการซึ่งก่อปัญหาความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน(ป่ารุ่ง คะโยธา, สัมภาษณ์, 10 มี.ค.2540)

กรณีปัญหาเขื่อนปากมูล ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่านักการเมืองจะอยู่ฝ่ายคนเมื่อเป็นส.ส. สอบตกเป็นแกนนำในการต่อสู้ แต่เมื่อได้รับเลือกตั้งนักการเมืองดังกล่าวก็เหมือนนักการเมืองทั่วไปที่ต้องคำนึงถึงฐานเสียงตนเอง ต้องทำให้ตนเองรักษาคะแนนเสียงไว้ก่อน จึงต้องอิงกับระบบราชการและโครงสร้างอำนาจเดิมคือระบบราชการและมวลชนจัดตั้ง ในขณะที่โครงสร้างเดิมคือที่มาของปัญหาชาวบ้าน(วนิดา ดันติวิททยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2540)

คนจนจึงไม่สามารถที่จะเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรทางการเมืองในระบบการเมืองปกติได้และนักการเมืองในระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน พลังของคนจนที่จะทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรของสังคมและสามารถปกป้องการรุกรานชีวิตจากรัฐและทุน ได้ก็แค่การสร้างพลังขึ้นมาอกระบบการเมืองปกติ การชุมนุมบนท้องถนนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับสมาชิกคนจนในฐานะที่เป็นกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสในสังคม ดังแกนนำท่านหนึ่งกล่าวว่า

“ถ้าถามว่าวิธีการเข้าสู่อำนาจของคนจนเป็นอย่างไร จะเอาแบบเหมา เซ หรือว่าแบบกานธี ต่อสู้ด้วยอาวุธเราก็เคยผ่านมาแล้ว เราเห็นว่าไม่ใช่คำตอบ ถึงทุกวันนี้ก็น่าตกผลึกกันว่า การเข้าสู่อำนาจหรือการแบ่งผลประโยชน์ในสังคมผ่านตัวแทนคือประชาธิปไตยแบบเลือกตั้งไม่ใช่ทางเลือกสำหรับคนจน...อำนาจของประชาชนไม่ใช่อำนาจผ่านระบบตัวแทน แต่อยู่ที่ตัวประชาชนที่สามารถเข้าไปใช้อำนาจโดยตรง”

(วนิดา ดันติวิททยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2540)

ประสบการณ์การต่อสู้ในหลายกรณีได้ทำให้สมาชิกคนจนได้ข้อสรุปถึงความจำกัดในระบบการเมืองปกติไม่ว่าจะเป็นกรณีเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เขื่อนสิรินธร เขื่อนลำโดมใหญ่ที่มีผู้นำในการต่อสู้ร่วมกับชาวบ้านได้เข้าสู่การเมืองของประชาธิปไตยแบบตัวแทน ได้เป็นส.ส.ของจังหวัดอุบลราชธานีโดยการสนับสนุนของชาวบ้านในพื้นที่ปัญหาเหล่านี้ แต่เมื่อได้เป็นส.ส.กลับไปอยู่ในฝ่ายตรงข้ามกับขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน หลังจากได้รับการเลือกตั้งส.ส. นักการเมืองเหล่านี้ทำหน้าที่ให้แก่ชาวบ้านก็ได้แค่การสร้างถนนลาดยาง สร้างศาลาวัด จัดงานบุญ ฯลฯ (บุญมี คำเรือง, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2540) วีรพล โสภากานนำคนสำคัญของสมาชิกคนจนกล่าวว่า "...ทหารอำนาจอยู่ที่ปืน พวกนักธุรกิจอำนาจอยู่ที่เงิน พวกเขาสามารถซื้อเสียงผ่านการเป็นส.ส. นักการเมืองได้ แต่ในประสบการณ์ของคนจน อำนาจของคนจนอยู่ที่ดิน..." (วีรพล โสภากาน, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2540)

แม้จะเห็นว่าประชาธิปไตยแบบเลือกตั้งที่เป็นอยู่ไม่ใช่ทางเลือกสำหรับคนจน แต่แนวทางการต่อสู้แบบเดิมคือการปฏิวัติทางชนชั้นก็ไม่ใช่คำตอบในสายตาผู้นำในสมาชิกคนจน ดังที่แกนนำสมาชิกคนจนที่สำคัญคนหนึ่งกล่าวว่า "เราไม่ต้องการยึดอำนาจรัฐ เพราะยึดมาแล้วก็ไม่รู้จะเอาทำอะไร" (วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 4 ก.ย.2540) และข้อสรุปจากเวทีที่เลี้ยงสมาชิกคนจนเห็นว่า ปัญหาความเดือดร้อนที่ประสบอยู่ก็คือ ปัญหาของรัฐและการพัฒนาที่มุ่งไปสู่อุตสาหกรรมนิยมได้เข้ามารุกรานชีวิตของชุมชน แอ่งทรัพยากรธรรมชาติ ทำลายสิ่งแวดล้อม สร้างมลพิษจากอุตสาหกรรม ฯลฯ รัฐไม่ว่าจะเป็นแบบทุนนิยมหรือสังคมนิยมก็มุ่งที่จะไปสู่อุตสาหกรรมนิยมเหมือนกัน มุ่งที่จะสร้างสรรค์สังคมรูปแบบในอุดมคติที่เกิดจากการเรียนรู้ภายในสังคมนี้อย่างเดียว แม้จะยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนแต่ก็ดูเหมือนว่าสิ่งที่เราเสนอก็คือ ประชาธิปไตยแบบรากหญ้าหรือการเมืองสีเขียว (คำอภิปรายของนายประสิทธิ์พร กาพอ่อนศรี ที่ปรึกษาสมาชิกคนจน เวทีสัมมนา 28 ตุลาคม 2540 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

บ้าง ละโยธาเรียกวิธีการต่อสู้เพื่อการบรรลุจุดหมายของคนจนว่า การเข้าสู่อำนาจของคนจน จากประสบการณ์ของเขาที่ได้ข้อสรุปว่า

"การเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของคนจนไม่ใช่วิธีการลือขบนี้ ไม่ใช่การสร้างเวทีเจรจาต่อรองในรูปแบบคณะกรรมการที่พวกสภ.อ.ปัจจุบันเลือกทางเดิน จากประสบการณ์การเดินขบวนก็เห็นได้อย่างชัดว่า เขาจะฟังเราก็ต่อเมื่อมีมวลชนล้อมอยู่ ก็

ครั้งแล้วที่ซื้อคอกลงถูกเบี้ยวเมื่อมวถนกลับไป เพราะอย่างนี้เราต้องชุมนุมกคคคคและเจรจาจนได้ข้อยุติถึงจะกลับ..." (บำรุง ตะโฆธา, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2540)

บำรุง ตะโฆธา ยังเห็นว่า การเดินขบวนเป็นหนทางเลือกเดียวของคนจน คนด้อยโอกาส ไม่ใช่หนทางสุดท้าย แต่การเดินขบวนคือ หัวใจที่สำคัญที่สุดของการสร้างอำนาจของประชาชน

"การเดินขบวนไม่ใช่เป็นหนทางสุดท้าย แต่เป็นทางเดียว การเดินขบวนคือหัวใจที่สำคัญที่สุดของการสร้างอำนาจของประชาชน การเดินขบวนเป็นการสร้างสะพานเชื่อมของประชาชน(ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ-ผู้วิจัย) เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดอำนาจ คือหัวใจของการสร้างอำนาจ การเดินขบวนเหมือนกระบี่ในฝัก ต้องชักออกมาสักหน่อยไม่ใช่อยู่ในฝัก ต้องแสดงให้เห็นว่าพลังของประชาชนมีจริง สามารถเปลี่ยนแปลงได้จริง..." (บำรุง ตะโฆธา, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2540)

ข้อสรุปของสมาชิกคนจนจึงนำมาสู่ประเด็นที่ว่า ในระบบการเมืองปกติ คนจน คนด้อยโอกาสไม่สามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมือง หรือเข้าไปมีส่วนแบ่งในกรมแห่งอำนาจได้ การเดินขบวนเพื่อกดดันให้เกิดเวทีเจรจาต่อรอง และการใช้การเดินขบวนเป็นเวทีการเรียนรู้ การชุมนุมจึงเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของการสร้างอำนาจประชาชน เพราะการเดินขบวนจะสามารถสร้างสะพานเชื่อมระหว่างประชาชน หรือชาวบ้านในกรณีปัญหาเดือดร้อนกับรัฐ การเดินขบวนเป็นพลังกดดันให้เปิดเวทีการเจรจาอย่างเสมอหน้า เพื่อให้รัฐซึ่งเป็นผู้ที่ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนลงมารับผิดว่าโครงการรัฐที่ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนจะต้องมีการชดใช้ กระบวนการของการเดินขบวนกดดันเพื่อสร้างเวทีเจรจาจึงเป็นการสร้างข้อต่อทางการเมืองระหว่างคนจนกับรัฐ เพื่อทดแทนข้อต่อทางการเมืองที่เป็นอยู่คือ ระบบอุปถัมภ์ผ่านนักการเมืองและข้าราชการซึ่งไม่สามารถทำหน้าที่ในการแก้ปัญหาหรือข้อขัดแย้งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับรัฐได้ รวมทั้งกลไกปกติของระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน

แต่อย่างไรก็ดี สมาชิกคนจนไม่ได้ละทิ้งวิธีการลือบบี้โดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างแกนนำกับนักการเมือง หรือข้าราชการชั้นสูง ในระหว่างการชุมนุมและเปิดการเจรจาจะมีการติดต่อโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนักการเมืองที่รู้จักคุ้นเคยเพื่อให้ข้อมูล ประเด็นปัญหาต่างๆ การเจรจานอกรอบ ฯลฯ แต่การลือบบี้ในลักษณะที่สมาชิกคนจนเป็นเพียงกลไกในทางเทคนิคที่จะทำให้การเจรจาในเวทีเจรจาแบบเสมอหน้ามีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น

ในแง่ของปริมาณผู้ชุมนุม สมาชิกคนจนได้ข้อสรุปในเวทีสัมมนาสรุปบทเรียนแห่งหนึ่งว่า

“ถ้ามากันคนสองคนจะได้พบก็แต่ยาม ถ้ามี 10-20 คน อาจจะได้เจอเลขาฯ ศูนย์บริการประชาชน ถ้ามาเป็นร้อยจะได้เจอเลขาฯ รัฐมนตรี มาเป็นพันรัฐมนตรี ช่วยๆ จะลงไปหา ถ้ามีเป็นสักหมื่นรัฐมนตรีจะลงมาจรรจาด้วย แต่จะให้หน้าอกฯ มาพบต้องสักสองหมื่น”
(วนิดา คันทิวทยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2540)

ในขณะที่นักการเมือง รัฐมนตรี ข้าราชการชั้นสูง ก็มีสำเนียงกว่า จำนวนผู้ชุมนุมที่มีปริมาณมากหมายถึงการมีความเดือดร้อนจริง ดังเช่นคำทำทาสของนายเกียรติชัย ชัยชาวรัตน์ ในเวทีเจรจาที่ทำเนียบรัฐบาล กรณีโรงไฟฟ้าพลังขยะ-ลิกไนต์ทางดงว่า “...พวกคุณมี ทำไร เดือดร้อนจริงหรือเปล่า เอาอย่างนี้ดีกว่าถ้ามีถึงหมื่นผมจะลงไปพูดด้วยในพื้นที่...” (ชัยพันธ์ ประภาสวัตติ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2540)

คำกล่าวของนักการเมืองในทำนองนี้เกิดขึ้นที่กรณีเขื่อนราษีไศล เขื่อนปากมูล กรณีเงินกู้ ฯลฯ “ถ้าเดือดร้อนจริงทำไมจึงมากันแค่นี้” กลายเป็นคำถามปกติที่กรณีปัญหาต่าง ๆ มีประสบการณ์ร่วม วิธีการส่งตัวแทน 2-3 คน มาขึ้นจดหมายข้อร้องเรียนในสายตานักการเมืองจึงไม่ใช่ความเดือดร้อนจริง ซึ่งสะท้อนได้จากกรณีปัญหาทั้งหมดที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พบว่า ทุกกรณีปัญหาได้เคยส่งตัวแทนไปยื่นจดหมายร้องเรียนต่อราชการท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่น ส.ส. ฯลฯ มาทั้งสิ้นแล้ว การชุมนุมที่มีผู้เข้าร่วมชุมนุมจำนวนมากจึงเป็นข้อสรุปที่มาบรรจบกันพอดี ระหว่างฝ่ายคนคือชาวบ้านในสังคม และฝ่ายตัดสินใจทางการเมือง ดังนั้น การชุมนุมที่มีผู้คนจำนวนมากจึงทำหน้าที่ที่สำคัญคือ ทำให้นักการเมืองเห็นว่าชาวบ้านมีความเดือดร้อนจริง

เหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้สมาชิกคนจนได้ข้อสรุปว่าจะต้องชุมนุมที่มีคนจำนวนมากว่า 20,000 คน และต้องเตรียมการสำหรับการชุมนุมยึดเยื่อให้ได้เป็นเวลา 3 เดือน สมาชิกคนจนจึงได้สรุปบทเรียนว่า ยุทธศาสตร์ของสมาชิกคนจนเพื่อให้บรรลุจุดหมายในปัญหา ข้อเรียกร้องที่เผชิญอยู่จึงได้แก่ การกดดันด้วยปริมาณผู้ชุมนุมและการชุมนุมที่ยึดเยื่อยาวนานเพื่อให้มีการเปิด “เวทีเจรจาอย่างเสมอหน้า” และเป็นการชุมนุมอย่างสันติวิธี

ดังนั้น วิธีการต่อสู้ที่สำคัญที่สุดก็คือ การเดินขบวน หรือการชุมนุมอย่างสันติ การเดินขบวนสามารถเข้าใจได้ว่าเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายในตัวเอง สำหรับสมาชิกคนอาจจะสรุปวัตถุประสงค์หลายอย่างดังนี้

ประการแรก เป็นแรงกดดันโดยตรง ด้วยจำนวนและกิจกรรมต่างๆ เช่น การล้อมทำเนียบ การเดินขบวนแสดงพลัง ฯลฯ

ประการที่สอง เป็นกระบวนการที่จะทำให้ชาวบ้านเห็นว่าตัวเองมีอำนาจ เห็นอำนาจของตัวเองจากการร่วมกันต่อสู้ เห็นข้อจำกัดของวิธีการแบบอื่น เช่น การพึ่งพาส.ส. นักการเมือง สมาชิกคนจนได้อาศัยช่วงการชุมนุมสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในอย่างมากมาย การชุมนุมจึงไม่ใช่เป็นเพียงกิจกรรมการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเรียกร้องเท่านั้น การชุมนุมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ สร้างความรับรู้ใหม่ๆ และเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การสร้างอำนาจของคนจนด้วย

ประการที่สาม เป็นวิธีการที่จะใช้ในการสื่อสารความเจ็บปวด ความทุกข์ความยาก และข้อมูล ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาและข้อเรียกร้องกับสังคมหรือสาธารณชน การชุมนุมที่ยืดเยื้อยาวนานทำให้สามารถสร้างกิจกรรมเพื่อให้สาธารณชนเข้ามาร่วมรับรู้ปัญหาความเดือดร้อนโดยตรงด้วยตัวเอง หรือผ่านสื่อต่างๆ การชุมนุมเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้สาธารณชนได้รับรู้ว่าคนจนกำลังประสบปัญหาอย่างไร การชุมนุมจะทำให้ปัญหาของคนจนกระจายไปสู่ความรับรู้ของสังคม ทำให้ปัญหาของคนจนกลายเป็นประเด็นสาธารณะที่รัฐบาลจะต้องหันมาสนใจแก้ปัญหา

ปริมาณการชุมนุมที่มีผู้ร่วมจำนวนมากยังได้ทำให้สื่อมวลชนให้ความสนใจในการทำข่าว ดังจะเห็นได้จากการเดินทางเข้ามาชุมนุมครั้งสำคัญๆ ที่ผ่านมาที่มีผู้ชุมนุมจำนวนมาก หนังสือพิมพ์รายวันมักลงข่าวพาดหัวไว้เสมอซึ่งจะทำให้ปัญหาและข้อร้องเรียนของผู้ชุมนุมได้กลายเป็นข้อถกเถียงในสาธารณะของสังคม ที่รัฐบาลจะต้องให้ความสนใจและมีท่าทีอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสายตารายงานสื่อให้ความสนใจที่จะติดตามเปิดเวทีในการถกเถียงกรณีการชุมนุมเรียกร้องที่มีผู้ชุมนุมจำนวนมาก เพราะนั่นหมายถึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องติดตาม(ดูรายละเอียดเรื่องในบทที่ 6) การที่สื่อให้ความสนใจรายงานข่าวการชุมนุมอย่างกว้างขวางต่อเนื่อง เป็นพลังสำคัญที่จะกดดันให้รัฐบาลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องต้องลงมาแก้ปัญหา

การชุมนุมของสมาชิกคนจนอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. การชุมนุมใหญ่ใหญ่เพื่อเปิด “เวทีเจรจาแบบเสมอหน้า” เป็นการชุมนุมเพื่อกดดันให้รัฐบาลเปิดเวทีเจรจา และใช้เวทีเจรจาเป็นข้อต่อทางการเมืองเพื่อนำปัญหาความเดือดร้อนที่ไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นทางการเมืองในระบบการเมืองปกติ เช่น เปิดการเจรจากับรัฐบาลการชุมนุมยกที่ 1 ของสมัชชาคนจน (26 มีนาคม-23 เมษายน 2539) การชุมนุมดังกล่าวนี้เกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการยื่นข้อร้องเรียนผ่านกลไกระบบราชการ ผ่านตัวแทนรัฐบาลมาก่อนและรัฐบาลรับเรื่องไว้แต่ไม่มีการปฏิบัติที่คืบหน้า การชุมนุมใหญ่จึงเกิดขึ้นเพราะระบบการเมืองปกติไม่ทำงาน กลไกระบบราชการ ส.ส.ไม่ทำหน้าที่นำเรื่องราวของผู้ชุมนุมเข้ามาสู่ระบบการเมือง ในสมัชชาคนจนจึงเรียกเวทีเจรจาแบบนี้ว่า “เวทีการเจรจแบบเสมอหน้า” กล่าวคือ

“ผู้ที่นั่งบนโต๊ะเจรจาไม่ได้นั่งบนโต๊ะเจรจาในฐานะที่เขาเป็น ส.ส. นักการเมืองที่เป็นตัวแทนของเรา เพราะเราไม่เชื่อในระบบตัวแทน เพราะว่ามันแก้ปัญหาให้เราไม่ได้ เราไม่ได้คุยกับเขาในฐานะที่เขาเป็นผู้แทนของเรา ข้าราชการที่นั่งบนโต๊ะเจรจาไม่ได้นั่งในฐานะที่เขาเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขให้เรา เพราะเขาดูแลทุกข์สุขให้กับเราไม่ได้เหมือนกัน เขากับเราจึงมาคุยกันในฐานะที่เป็นมนุษย์เหมือนๆ บนโต๊ะเจรจาคือการบอกว่ากลไกแก้ปัญหาที่เป็นอยู่มันใช้ไม่ได้ เราต้องมาคุยกันใหม่...”

(วนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2540)

การชุมนุมดังกล่าวเป็นการชุมนุมใหญ่ครั้งแรกของสมัชชาคนจน และมีการเจรจากับรัฐบาลบรรหารเป็นเวลา 1 เดือนโดยมีจำนวนผู้ชุมนุม และกิจกรรมต่างๆ กดดันรัฐบาลระหว่างการเจรจา จนกระทั่งผลเจรจาออกมาเป็นมติกรม. 22 เมษายน 2539 ให้มีการตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาสมัชชาคนจน เป็นการชุมนุมใหญ่ครั้งแรกของสมัชชาคนจน นอกจากนี้ การชุมนุมใหญ่เกิดขึ้นอีกเมื่อมีการเปลี่ยนรัฐบาล เพราะรัฐบาลชุดใหม่จะไม่ยอมทำตามรัฐบาลชุดเดิมด้วยข้ออ้างต่างๆ ดังนั้น ทุกครั้งที่เปลี่ยนรัฐบาลเวทีการเจรจแบบเสมอหน้ามักต้องเกิดขึ้นเสมอ ดังเช่น การชุมนุมใหญ่ยกที่ 2 ที่เกิดขึ้นในยุครัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ระหว่างวันที่ 24 มกราคม-2 พฤษภาคม 2540 ซึ่งเป็นการชุมนุมที่ยืดเยื้อนานถึง 99 วัน มีการเจรจาในกรณีปัญหาต่างๆ จนออกมาเป็นมติกรม.ทุกกรณีปัญหา

กล่าวโดยสรุป การชุมนุมประเภทที่ 1 นี้ เป็นการชุมนุมในระดับชาติที่ทำเนียบรัฐบาลเพื่อเปิดการเจรจาในเชิงหลักการสำคัญกับรัฐบาล เพื่อให้ได้ข้อตกลงสำคัญคือ ให้รัฐบาลยอมรับในเชิง

หลักการว่า โครงการของรัฐทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนจริง และต้องมีการดำเนินการในแนวทางปฏิบัติเพื่อให้มีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

2. การชุมนุมตรวจราชการ คือการชุมนุมที่เกิดขึ้นภายหลังที่มีการชุมนุมใหญ่และมีการเปิดเวทีเจรจาจนมีข้อตกลงกับรัฐบาล แต่เมื่อนำข้อตกลงไปสู่การปฏิบัติโดยรัฐบาลมีปัญหา ไม่มีความคืบหน้าในการปฏิบัติของรัฐบาล ไม่มีการประชุมคณะกรรมการ ไม่มีการสั่งการหรือการสั่งการล่าช้า กลไกระบบราชการส่วนกลางและ/หรือในระดับพื้นที่ไม่ยอมปฏิบัติ เช่น การชุมนุมตรวจราชการในช่วงปลายรัฐบาลบรรหารระหว่างวันที่ 14 ตุลาคม-6 พฤศจิกายน 2539 ณ หน้าทำเนียบรัฐบาล การประกาศยุบสภาโดยนายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรี ทำให้นักการเมืองไม่สนใจแก้ปัญหาตามข้อตกลง เพราะให้ความสำคัญแต่เรื่องการเตรียมตัวลงเลือกตั้งทั่วไป กลไกราชการก็ไม่ปฏิบัติงานเพราะไม่มีการสั่งการลงไป

นอกจากจะเป็นการชุมนุมตรวจราชการในลักษณะการชุมนุมใหญ่ดังกล่าว การชุมนุมตรวจราชการอีกลักษณะหนึ่งก็คือ เป็นการชุมนุมย่อยเพื่อกดดันกลไกระบบราชการ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือปฏิบัติล่าช้า การชุมนุมเช่นนี้เกิดขึ้นทั้งระหว่างที่มีการชุมนุมใหญ่ เช่น การเดินขบวนไปชุมนุมตรวจราชการสำนักงานประมงที่ปฏิบัติหน้าที่ล่าช้า ฯลฯ และในระดับพื้นที่ปัญหาจะมีการชุมนุมตรวจราชการบ่อยมากเพราะกลไกราชการระดับท้องถิ่นมักไม่ปฏิบัติตามคำสั่งจากส่วนกลาง หรือข้อตกลงกับรัฐบาล ดังนั้น จึงต้องมีการชุมนุมตรวจราชการในระดับพื้นที่เพื่อให้ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ทำกับรัฐบาลในส่วนกลาง

การชุมนุมตรวจราชการจึงเป็นการชุมนุมเพื่อติดตามการปฏิบัติตามหลักการที่ได้มีการตกลงกันไว้แล้ว แต่มีปัญหาหรืออุปสรรคในกลไกการปฏิบัติ

3. มหกรรมทวงสัญญา เป็นการชุมนุมเพื่อเปิดการเจรจาใหม่ตามหลักการที่ได้ตกลงกันไว้ แต่ไม่มีการปฏิบัติตามหลักการตามข้อตกลงที่เกิดขึ้นภายหลังการชุมนุมใหญ่ เพราะเมื่อเวลาผ่านไป รัฐบาลมักไม่ทำตามข้อตกลงทั้งหมดที่ได้มีเจรจา ซึ่งอาจจะคล้ายกับการชุมนุมตรวจราชการในช่วงปลายรัฐบาลบรรหารแต่ที่เรียกการชุมนุมนี้ว่าเป็นการชุมนุมตรวจราชการและควรจะเรียกว่าเป็นการชุมนุมแบบมหกรรมทวงสัญญา แต่แกนนำในสมัชชาคนจนให้ความเห็นว่า เป็นเพราะมีความชัดเจนที่ส.ส.หรือนักการเมืองไม่ยอมทำหน้าที่เพราะมัวแต่ไปหาเสียง ดังนั้น จึงจัดการชุมนุมเพื่อ

ตรวจราชการในความหมายการทำงานของนักเมืองที่ไม่ทำงาน (บารมี ชัยรัตน์, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2540)

การประชุมใหญ่ในรัฐบาลบริหารสมัชชาคนจนการเรียกว่าเป็น “มหกรรมทวงสัญญาสมัชชาคนจน” เพราะเป็นการทวงสัญญาที่รัฐบาลเคยตกลงกับสมัชชาคนจนตามข้อเรียกร้องที่ยื่นไว้ในช่วงการประชุมระหว่างที่มีการประชุมอาเซียนซัมมิทที่กรุงเทพมหานครในเดือนธันวาคม 2538 แต่ไม่มีการปฏิบัติตาม

นอกจากนี้ ยังมีการขบวนอีกแบบหนึ่งซึ่งในสมัชชาคนจนเรียกว่า “การเดินขบวนเพื่อซ่อมรบ” คือเป็นการเดินขบวนในระดับพื้นที่ที่ไม่มีวัตถุประสงค์ในการต่อรองหรือเกี่ยวข้องกับกาแก้ปัญหาโดยตรง แต่ดำเนินการขึ้นเพื่อเป็นการฝึกฝนที่น้องผู้เข้าร่วมขบวนทำให้มีจิตใจที่กล้าทำทาบกับรัฐ และได้เรียนรู้กิจกรรมที่สำคัญๆ ในการเดินขบวน เช่น การฝึกไฮปาร์ค การเจรจาต่อรอง ฯลฯ (นันทโชติ ชัยรัตน์: บารมี ชัยรัตน์: ประสงค์ ดอกกล้าโย: วิรพล โสภา, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2541)

ดังนั้น จึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าสมัชชาคนจน ใช้แนวการต่อสู้ตามแนวคิดสันติวิธี หรือปฏิบัติการไร้ความรุนแรง ซึ่งรากฐานของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงก็คือ ความเชื่อที่ว่า ประการแรก อำนาจของผู้ปกครองนั้นขึ้นอยู่กับว่าได้อำนาจมาจากแหล่งใดมีมากน้อยเพียงไร และการได้มาแห่งอำนาจนั้นถูกกำหนดโดยระดับการยินยอมเชื่อฟังและการร่วมมือของประชาชนและเป็นไปโดยสมัครใจ ประการที่สอง การยินยอมพร้อมใจเป็นสิ่งที่เพิกถอนได้เพราะสาเหตุแห่งการยินยอมเชื่อฟังมีหลากหลายและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2533 : 109-110) ในการอธิบายดังกล่าวนี้ น่าจะช่วยให้ขยายการอธิบายจากมุมมองของทฤษฎีกลุ่มที่มุ่งไปยังวิธีการกดดันในรูปแบบและทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้รัฐบาลกำหนดนโยบายหรือมีมาตรการเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตน เพราะจากฐานการอธิบายของปฏิบัติการไร้ความรุนแรงจะทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างขบวนกรต่อสู้ของชาวบ้านกับรัฐ ภาพสะท้อนภายใต้วิธีการต่อสู้จึงเป็นเรื่องของการเพิกถอนความยินยอมพร้อมใจที่ได้มอบให้แก่ “ตัวแทน” หรือส.ส. ภายใต้ประชาธิปไตยแบบตัวแทนซึ่งเป็นการเมืองในระบบปกคิของสังคมไทย

กล่าวโดยสรุป การชุมนุมของคนจนจึงเป็นทรัพยากรทางการเมืองนอกระบบการเมืองปกคิที่สำคัญซึ่งจะทำให้เกิดพลังกดดันให้รัฐบาลเปิด “เวทีเจรจาอย่างสมอหน้า” เพื่อเป็นข้อต่อทางการ

เมืองและสร้างช่องทางกลไกทางการเมืองใหม่ขึ้นมา การชุมนุมเป็นพลังกดดันรัฐบาลโดยตรง และจะทำให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง หรือ “ความจริง” เกี่ยวกับปัญหา ความเดือดร้อนของคนจนได้รับการนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ ไปยังสาธารณชนหรือสังคม และการชุมนุมยังเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้และความรับรู้ใหม่ๆ ให้แก่ผู้เข้าร่วมชุมนุมอีกด้วย

ในส่วนต่อไป จะพิจารณาว่า การชุมนุมของสมาชิกคนจนในยกที่ 2 มีการจัดการชุมนุม การระดมทรัพยากรและผู้เข้าร่วมชุมนุมอย่างไร ฯลฯ

7.4 การชุมนุมใหญ่ยกที่ 2

7.4.1 การตัดสินใจชุมนุม

หลังจากที่นายบรรหาร ศิลปอาชาประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 27 กันยายน 2539 และให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 ข้อตกลงกับรัฐบาลบรรหารตามมติกรม. 22 เมษายน 2539 ไม่ได้ดำเนินการแต่อย่างใด เพราะนักการเมืองให้ความสนใจแต่การลงพื้นที่เลือกตั้งเพื่อหาเสียง จนทำให้สมาชิกคนจนจัดชุมนุมตรวจราชการระหว่างวันที่ 14 ตุลาคม-6 พฤศจิกายน 2539 เช่น การประชุมพ่อครัวใหญ่ในเดือนพฤศจิกายน 2539 ที่หัวงานเขื่อนราษีไศล จ.ศรีสะเกษ และได้มีมติร่วมกันว่า ในช่วงเปลี่ยนผ่านรัฐบาลจากเป็นช่วงสูญญากาศทางการเมือง ข้อตกลงที่เคยทำไว้กับรัฐบาลเดิมจะไม่ดำเนินการต่อโดยรัฐบาลชุดใหม่ ที่ประชุมได้มีการตัดสินใจร่วมกันว่า มีความจำเป็นต้องชุมนุมใหญ่และจะเจรจาให้ทุกปัญหาได้ข้อยุติและมีมติกรม.รองรับ เนื่องจากเชื่อว่า ถ้าไม่มีการชุมนุมกดดันรัฐบาลการเจรจาก็จะไม่เป็นผล ดังแกนนำท่านหนึ่งที่ให้เหตุผลว่า

“ประสบการณ์ที่ผ่านมาก็คือ ถ้าไม่มีการชุมนุมกดดันก็จะไม่เป็นผล เสร็จแล้วก็จะได้แค่กระดาษแผ่นเดียวกับคณะกรรมการอีกหนึ่งชุด เราถูกหลอกมามากแล้ว คราวนี้ที่ประชุมพ่อครัวใหญ่จึงสรุปร่วมกันว่า จะต้องชุมนุมยึดมือเพื่อให้ทุก ปัญหาได้เข้าสู่การเจรจา เราตกลงกันว่าจะไม่เอาเฉพาะหลักการกว้างๆ แต่เราต้องการมติคณะรัฐมนตรีที่ปฏิบัติได้ สามารถสั่งการข้าราชการในระดับพื้นที่ให้ปฏิบัติได้ทันที...”

(วนิดา ดันตวิทย์พิทักษ์, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2540)

ดังนั้น จะต้องชุมนุมอย่างยืดเยื้อยาวนานเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 1 เดือนและอาจจะถึง 3 เดือน โดยมีการจัดเตรียมเสบียงอาหารให้พอเพียงสำหรับการชุมนุมเป็นเวลา 3 เดือน มีการเตรียมการฝึกหน่วยรักษาความปลอดภัยจำนวน 200 คนเพื่อเตรียมการสำหรับงานรักษาความปลอดภัยระหว่างการชุมนุม การจัดเตรียมข้อมูล และข้อเสนอในการเจรจาต่อรอง ฯลฯ (ประสิทธิ์พร กาห่อนศรี, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2540) และมีการเตรียมการชุมนุมครั้งสุดท้าย ณ มูลนิธิครูทิม จ.บุรีรัมย์ ในวันที่ 9 ธันวาคม 2539 กำหนดวันชุมนุมใหญ่ในช่วงปลายเดือนมกราคม 2540

ในต้นเดือนมกราคม 2540 รัฐบาลได้ติดต่อแกนนำสมาชิกคนจนเพื่อนัดเจรจาในวันที่ 15-17 มกราคม แต่ได้มีการนัดพร้อมทั้งสภ.อ.และผู้ชุมนุมกลุ่มอื่นๆ ที่ จ.ขอนแก่น ในวันที่ 9 มกราคม 2540 สมาชิกคนจนจึงได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงไม่ขอเจรจากับรัฐบาลโดยให้เหตุผลว่าการนัดหมายซ้ำซ้อนทำให้การเจรจาไม่เป็นจริง และเวลาการเจรจาเพียง 3 วันไม่เพียงพอต่อกรณีปัญหาที่มีอยู่มากกว่า 100 กรณี แต่อย่างไรก็ดี การไม่เจรจากรณีนี้เป็นเพราะมีข้อสรุปจากเวทีประชุมพ่อครัวใหญ่ก่อนหน้านี้ซึ่งตกลงมาแล้วว่าอย่างไรเสียก็ต้องชุมนุมยืดเยื้อ

7.4.2 การระดมผู้ร่วม

สำหรับจำนวนผู้ชุมนุม ที่ประชุมพ่อครัวใหญ่ 9 ธ.ค.2539 ณ มูลนิธิครูทิม จ.บุรีรัมย์ ได้ประเมินร่วมกันว่า ยอดผู้ชุมนุมในครั้งนี้อาจไม่น้อยกว่า 2 หมื่นคน เพราะเป็นการชุมนุมใหญ่เพื่อกดดันรัฐบาลใหม่ การชุมนุมจำเป็นต้องยืดเยื้อยาวนาน ดังที่มีการประเมินกันว่า การชุมนุมจะต้องไม่น้อยกว่า 3 เดือน และอาจจะถึง 3 ดังนั้น จึงได้มีการแบ่งกำลังจำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมเป็นผลัด โดยให้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันแต่ละช่วงๆ ละ 2-3 สัปดาห์ เพื่อให้ชาวบ้านไม่เดือดร้อนในเรื่องทำมาหากิน

มีกฎเกณฑ์สำคัญคือ กรณีปัญหาซึ่งเป็นการเรียกร้องค่าชดเชย เช่น กรณีเขื่อนปากมูล เขื่อนสิรินธร เขื่อนราษีไศล เขื่อนขนาดเล็กลง 6 เขื่อน ฯลฯ ผู้เดือดร้อนที่จะรับค่าชดเชยจะต้องมาร่วมหรือส่งคนในครัวเรือนเข้าร่วมในการชุมนุมทุกครั้ง หากไม่เข้าร่วมจะถูกตัดสิทธิ์หรือลบชื่อออกจากบัญชี ซึ่งทำให้กรณีปัญหาเหล่านี้มีผู้เข้าร่วมชุมนุมมากกว่ากรณีอื่นๆ แต่อย่างไรก็ดี กฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้มักมีข้อยกเว้น โดยที่ผ่านมามีการนำประเด็นผู้ไม่เข้าร่วมชุมนุมเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุมชาวบ้าน และที่ประชุมมักจะลงมติให้ผู้ที่ไม่เข้าร่วมประชุมถือปฏิบัติงานให้

แก่กลุ่ม/องค์กร เช่น เก็บข้อมูลพื้นฐานหรือข้อมูลอื่นๆ ที่ต้องใช้ในการเคลื่อนไหว ก่อสร้างที่ทำการของกลุ่มองค์กร ฯลฯ (ทองเจริญ สิทาธรรม, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2540)

ส่วนกรณีปัญหาอื่นที่ไม่ได้เป็นเรื่องค่าชดเชย เช่น กรณีปัญหาป่าไม้-ที่ดิน จะให้ครอบครัวที่มีเวลาและสมัครใจส่งตัวแทนเข้าร่วมชุมนุม ส่วนผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมก็ต้องมีส่วนร่วมในการออกค่าใช้จ่ายแก่ผู้ที่เดินทางมาร่วมชุมนุมดังที่กล่าวไว้ในเรื่องการระดมทรัพยากรแล้ว กรณีปัญหาป่าไม้-ที่ดินระดมผู้เข้าร่วมได้น้อยอาจเป็นเพราะปัญหาดังกล่าวหากมีการแก้ไข เช่น ประกาศยกเลิกเขตอุทยาน ประกาศเขตปฏิรูปที่ดิน ฯลฯ จะทำให้ผู้ที่ไม่ได้มาชุมนุมสามารถรับประโยชน์ไปด้วย เหมือนกับผู้เข้าร่วมชุมนุม

จำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมทั้งหมดจึงเป็นดังนี้คือ กรณีเขื่อนที่สร้างแล้ว เขื่อนขนาดเล็ก 6 เขื่อนและเขื่อนขนาดใหญ่ 6 เขื่อน มีจำนวนผู้ชุมนุมครัวเรือนผู้เดือดร้อนละ 1 คน ส่วนเขื่อนขนาดใหญ่ที่ยังไม่สร้าง 4 เขื่อน มีผู้ชุมนุมประมาณ 30 คนต่อกรณี และกรณีเขื่อนน้ำสงครามมีชาวบ้านเข้าร่วมสังเกตการณ์ประมาณ 5-10 คน ส่วนกรณีป่าไม้-ที่ดินในอีสาน มีผู้เข้าร่วมเฉลี่ยประมาณ 30-40 คน ต่อกรณีปัญหา กรณีปัญหาป่าไม้-ที่ดินภาคเหนือ เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ มีผู้ร่วมชุมนุมจาก 107 หมู่บ้าน ระดับปกติประมาณ 100 คน ถ้าระดมกำลังจะมีประมาณ 200 คน ซึ่งส่วนใหญ่มีปัญหาในเรื่องค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การกินอยู่ระหว่างการชุมนุม เพราะวัฒนธรรมของชาวเขาไม่ได้สะสมเงินทองที่จะนำมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในเมืองได้ นอกจากนี้ การเดินทางเข้ามาในเมืองเป็นเรื่องยากลำบากเพราะไม่คุ้นเคยกับสภาพอากาศ ไม่รู้จักถนนหนทาง และการเดินทางในเมืองหลวง ชาวเขาที่เดินทางมาด้วยตัวเองมักถูกแท็กซี่หรือสามล้อมเรียกเก็บค่ารถเป็นรายหัวเสมอ (เช่น คนละ 70 บาทจากตลาดหมอนซิด-ท่าเนียบรัฐบาลแทนที่จะเหมาจ่ายเหมือนราคาปกติ) (จอนิ โอโคธา และมูซาชะ เสนาะพงโพร, สัมภาษณ์, 5 มี.ค.2540) ส่วนกลุ่มผู้ป่วย/สลับมาร่วมชุมนุม 10-20 คนแต่มีไม่ได้ค้าง เพราะมีที่พักอยู่ในกม.

ชาวบ้านผู้ร่วมชุมนุมที่มีการผลัดกำลังกันน้อยหรือเดินทางกลับน้อยมากได้แก่ กรณีปัญหาเขื่อนปากมูล สิรินคร และรามีสไตเพราะมีข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้านว่าทุกคนต้องอยู่ตลอดจนกว่ารัฐบาลจะยินยอมจ่ายค่าชดเชย หรือกรณีสิรินครชาวบ้านยากจนมากไม่มีค่าเดินทางพอที่จะเดินทางไปกลับหมู่บ้าน และไม่จำเป็นต้องกลับไปเพราะไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง ไม่มีนา สวน ที่จะต้องทำการชุมนุมอยู่กรุงเทพฯสามารถออกไปรับจ้างได้(นันทโชติ ชัยรัตน์, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2540)

จำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมในการชุมนุมยกที่ 2 ที่ทำเนียบรัฐบาลนั้น ผู้ชุมนุมชุดแรกเดินทางมาถึง 25 ม.ค. 2540 และทยอยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วงสัปดาห์แรกจึงเดินทางมาเกินครบ ยอดผู้ชุมนุมประมาณ 20,000 คน มีกรณีปัญหาที่มาสบพบเพราะได้ข่าวการชุมนุมได้แก่ กรณีที่สาธารณะคอนหลักคำ หนองขาโฮ๊ะ อุทยานฯดาพระยา โดยชาวบ้านจะเริ่มผลิตเปลียนกำลังเมื่อการชุมนุมผ่านไปสองสัปดาห์

เมื่อเข้าเดือนที่สองยอดผู้ชุมนุมลดลงเหลือประมาณ 13,000 คน เหตุเพราะได้มีมติกรม. กลุ่มเขื่อนขนาดเล็ก 6 เขื่อนเมื่อวันที่ 18 ก.พ. 2540 และลดลงเหลือ 10,000 คน เมื่อมีมติกรม. ป่าไม้ที่ดินบางส่วน เพราะชาวบ้านต้องเดินทางกลับไปเพื่อดำเนินการสอบสวนข้อเท็จจริงในระดับพื้นที่

ยอดผู้ชุมนุมเพิ่มขึ้นอีกครั้งในวันที่ 16 มีนาคม 2540 เพราะมีการระดมกำลังเพื่อร่วมงานร่วมใจสู้ภัยคนจนที่ท้องสนามหลวงจำนวนประมาณ 22,000 คน หลังจากนั้นผู้เข้าร่วมได้เดินทางกลับเพื่อจัดเตรียมงานบุญพระเวส จึงเหลือผู้ชุมนุมประมาณ 10,000 คน และลดจำนวนลงไปเรื่อย ๆ จนเหลือจำนวน 5,000 คนในช่วงสงกรานต์ หลังสงกรานต์ชาวบ้านก็เดินทางกลับมาร่วมชุมนุมอีกครั้งโดยเพิ่มจำนวนขึ้นประมาณ 15,000 คน จนกระทั่งถึงวันเลิกการชุมนุม 2 พฤษภาคม 2540

ข้อสังเกตจากการร่วมชุมนุมประการหนึ่งก็คือ ในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์และวันหยุดราชการ ซึ่งไม่มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวของผู้ชุมนุมจะลดลง โดยผู้ร่วมชุมนุมจะแยกย้ายกันไปรับจ้างในแห่งแรงงานรับจ้างต่างๆ ส่วนหนึ่งไปเยี่ยมญาติ หรือออกไปตามสถานที่สาธารณะ แต่ยอดผู้ชุมนุมที่มีมากในวันอังคารเพราะผลการเจรจาจะเข้าสู่การพิจารณาโดยกรม. และต้องการกดดันรัฐบาลด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น นั่งสมาธิส่งใจให้คณะรัฐมนตรีตัดสินใจมีมติแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านที่เดือดร้อน กิจกรรม “แม่น้ำร้อยสายล้อมทำเนียบ” ฯลฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7.4.3 การระดมทรัพยากรในการชุมนุม

ในประเด็นเกี่ยวกับการระดมทรัพยากรจะพิจารณา 2 ประเด็นคือ การระดมทรัพยากรในการชุมนุม และการระดมผู้เข้าร่วมในการชุมนุม การระดมทรัพยากรจะกล่าวเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการชุมนุมใหญ่หน้าทำเนียบ 99 วัน หรือที่เรียกว่าการชุมนุมยกที่ 2 โดยจะพิจารณาให้เห็นถึงการเตรียมเสบียงอาหาร เงิน ข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น ฯลฯ และความพยายามรวบรวมค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ชาวบ้านและแกนนำต้องจ่ายระหว่างอยู่ในที่ชุมนุม เพื่อให้เห็น “ต้นทุน” ที่ชาวบ้านต้องจ่าย

7.4.3.1 ช่วงเตรียมการชุมนุม

กรณีชาวบ้านจากภาคเหนือ วิธีการระดมทรัพยากรที่สำคัญของคน ซึ่งชาวบ้านทั้งหมดเป็นชาวปลูกยางก็ คือ กรณีหมู่บ้านที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวในเครือข่ายมานาน ใช้วิธีเก็บเงินจากครัวเรือนแต่ละครัวเรือนในชุมชนหมู่บ้าน โดยจะเก็บครัวเรือนละ 5-10 บาทต่อเดือน เพื่อตั้งเป็นกองทุนหมู่บ้านเพื่อดำเนินกิจกรรมการต่อสู้เคลื่อนไหว บางชุมชนหมู่บ้านเก็บโดยคำนวณจากสมาชิกในครัวเรือนคือ หัวละ 1 บาท/เดือน ส่วนกรณีชุมชนหมู่บ้านที่เพิ่งเข้าร่วมใหม่จะใช้วิธีเก็บจากชาวบ้านครัวเรือนละ 10-20 บาท เพื่อรวบรวมเป็นค่าเดินทางและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของตัวแทนชาวบ้านที่มาร่วมชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาลทั้ง 2 กรณี หากจำนวนเงินไม่พอจะระดมเพิ่มเติม ซึ่งการชุมนุมที่ผ่านมามีปรากฏว่าทุกพื้นที่ต้องมีการระดมทุนเพิ่ม 2-3 ครั้ง (ข้อมูลจากเวทีการสรุปบทเรียนเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ วันที่ 2 มิ.ย. 2540 ณ ศูนย์ฝึกอบรมการเกษตรคอยอินทนนท์) เนื่องจากกองทุนมียอดจำนวนน้อย ไม่พอกับค่าใช้จ่าย

บางหมู่บ้านชาวบ้านยังจัดให้มีการทอดผ้าป่าและทำพิธีบวชป่าเพื่อระดมทุนและระดมความคิดสำหรับการเคลื่อนไหวต่อสู้ เช่น พื้นที่อุทยานฯ ออบหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ได้มีการจัดผ้าป่าในหมู่บ้าน 2 ครั้ง ครั้งแรกได้ข้าวสาร 8 ตัง เงิน 1,000 บาท ครั้งที่ 2 ได้ข้าวจำนวน 10 ตัง เงินอีก 700 บาท รวมทั้งฟัก แฟง อีกจำนวน การบวชป่าและทอดผ้าป่าเพื่อระดมทุนในลักษณะดังกล่าวนี้ มักจะทำได้ในเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ในเครือข่ายป่าชุมชน และโครงการบวชป่า 50 ล้านตัน ที่มี NGO คอยช่วยประสาน

นอกจากนี้ ในหมู่บ้านที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวมานานยังได้มีการระดมข้าวสารประมาณครอบครัวละ 5 ถัง และพืชผักต่าง ๆ ซึ่งในการเดินทางมาครั้งแรกในวันที่ 25 ม.ค. 2540 รวมข้าวสารที่

สามารถรวบรวมได้ 5 กระสอบ และฟักเขียว ฟักทองอีกราว 4-5 กระสอบ ที่รวบรวมได้น้อยเพราะ การดำเลียงลงจากคอกเป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน และข้าวสารทั้งหมดได้ขายที่เชียงใหม่เนื่องจาก ชาวบ้านกลัวปัญหาการขนส่งระหว่างหัวตำโพง-หน้าท่าเนียบ

ส่วนการขมขมที่ทำเนียบรัฐบาลที่น้องปลากฎอได้หารายได้ด้วยการตั้งร้านค้า ขายกาแฟ ร้อน-โอวัลติน ไข่ฉลก และในระยะหลังได้ขยายกิจการด้วยการเพิ่มสินค้า แป้ง ยาสีฟัน ผงซักฟอก และขนม โดยรายได้ทั้งหมดได้นำเข้ากองกลางเพื่อเป็นกองทุนสำหรับซื้ออาหาร ไม่มี การแบ่งให้แก่พนักงานขายเหมือนกรณีอื่น ๆ

ทรัพยากรเหล่านี้ได้นำมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายระหว่างการขมขม สำหรับค่าใช้จ่ายสำคัญที่ต้อง เสียคือ ค่ากับข้าว โดยที่ประชุมผู้นำชาวบ้านได้ประมาณความสามารถที่จ่ายได้ว่า จะจ่ายได้ไม่ เกิน 400 บาทต่อวันเท่านั้น (สมชัย ศิริชัย, สัมภาษณ์, 10 ก.พ.2540) ดังนั้น เมื่อคำนวณจาก จำนวนผู้ร่วมขมขมเฉลี่ย 100 คนต่อวัน ค่าใช้จ่ายที่เป็นค่ากับข้าวจึงเท่ากับ 4 บาท/คน/วัน จาก การสังเกตระหว่างการขมขมพบว่า กับข้าวทุกมื้อของพี่น้องปลากฎอก็คือ ผักต้มจับฉ่ายใส่ กระจุกซี่โครงไก่ หลายคนอาศัยถั่วเน่าแผ่นที่เตรียมมาจากบ้านเป็นกับข้าวมีอละ 1 แผ่น ซึ่งถ้า คำนวณเป็นเงินได้แผ่นละไม่ถึง 50 สตางค์

กรณีปัญหาป่าไม้ที่ดินในเขตอีสาน มีลักษณะคล้ายๆ กันคือ กรณีชาวบ้านที่เพิ่งเข้ามา ร่วม จะใช้วิธีจัดการโดยให้แต่ละคนรับผิดชอบค่าเดินทางและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เอง และให้มีการลงขัน เฉพาะอาหารการกินประมาณวันละ 20 บาท/คน/วัน ชาวบ้านเหล่านี้แม้จะเป็นตัวแทนชาวบ้านที่ เดินทางมาเพียง 5-10 คน ในขณะที่ผู้เดือดร้อนมีจำนวนมาก ก็ไม่มีการระดมทุนจากผู้เดือดร้อน อื่นๆ เช่น กรณีอุทยานฯคาพระยา ที่สาธารณชนประโชนดอนหลักคำ ฯลฯ

กรณีปัญหาซึ่งชาวบ้านร่วมกันขมขมตั้งแต่ยกแรก และสืบเนื่องมาจาก สกย.อ. จะมีการจัด ตั้งกองทุนระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในการเคลื่อนไหว ส่วนรูปแบบการระดมที่พบคือ การระดมเงินลง ขันคนละประมาณ 100-500 บาท เพื่อมอบเป็นค่าใช้จ่ายให้แก่ตัวแทนที่มาร่วมขมขม บางพื้นที่มี การระดมทุนด้วยการซื้อลูกเป็ดลูกไก่ให้แก่ชาวบ้านเลี้ยงดูก่อนการขมขม 2-3 เดือน เมื่อจะเดินทาง มาขมขมก็ รวบรวมขายเอาเงินมาเป็นค่าใช้จ่าย

สำหรับกรณีปัญหาที่มีการต่อสู้กันมาอย่างยืดเยื้อยาวนาน และชาวบ้านฝ่ายที่เคลื่อนไหวสามารถเข้าไปมีอำนาจตัดสินใจในองค์กรท้องถิ่น เช่น สภาตำบล(หรือองค์การบริหารส่วนตำบล) คณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่ม/องค์กรที่ทางราชการเข้ามาส่งเสริม เช่น กองทุนออมทรัพย์แม่บ้าน จะใช้งบประมาณของคณะกรรมการหมู่บ้านและ/หรือของกลุ่มเหล่านี้

โดยสรุป ภาพรวมๆ ของการเตรียมเสบียง เช่น กรณีเขื่อนปากมูล เขื่อนสิรินธร และเขื่อนราษีไศล และกรณีป่าไม้ที่ดิน ในพื้นที่ภาคอีสานซึ่งส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการชุมนุมมาหลายครั้ง ชาวบ้านจะแบ่งออกเป็นกลุ่มๆ ละ 10 คน โดยให้แต่ละกลุ่มเตรียมสิ่งต่างๆ สำหรับการชุมนุมราว 30 วัน ดังนี้

1. เครื่องครัว (กระทะ หม้อ ถ้วยชาม หวดนึ่งข้าวเหนียว ฯลฯ)
2. ข้าวสาร(ข้าวเหนียว) 1 กระสอบปุย (ประมาณ 50 ก.ก.)
3. พริก หอม กระเทียม อย่างละประมาณ 1 ก.ก.
4. ปลา ร้า 1-2 ก.ก.
5. น้ำปลา น้ำตาล เกลือ ผงชูรส ฯลฯ
6. พริกทอง พริกเขียว ผักอื่นๆ 1-2 กระสอบปุย
7. ถ่าน 1 กระสอบป้าน
8. มุ้ง เสื้อ หมอน ผ้าห่ม (แต่ละคนรับผิดชอบ)

แต่ละกรณีปัญหามักจะเตรียมข้าวของเหล่านี้ ยกเว้นกรณีเขื่อนสิรินธรที่ไม่ได้เตรียมข้าวสารเพราะไม่มีที่ดินทำนาจึงใช้เงินกองทุนซื้อ บางกลุ่มอาจจะแบ่งเป็นครัวใหญ่กว่านี้คือ 20 - 30 คน นอกจากของที่เตรียมมา ยังมีการเก็บเงินกองกลางเพื่อซื้อกับข้าว/อาหารอื่นๆ วันละ 5 บาท/คน/วันในกลุ่มที่มีการเตรียมเสบียงมาพร้อม และ 10-20 บาท สำหรับกรณีปัญหาที่เข้ามาใหม่และไม่ได้เตรียมเสบียงมา และเมื่อการชุมนุมผ่านไป 1 เดือนเสบียงหมด ชาวบ้านแก้ปัญหาโดยกลับไประดมเสบียงเพิ่มแต่ก็ทำได้ไม่ดี เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ได้มาชุมนุมอยู่ที่หน้าทำเนียบ เช่น กรณีเขื่อนปากมูล เมื่อการชุมนุมผ่านไป 1 เดือนเสบียงหมด ตัวแทนชาวบ้าน 53 หมู่บ้านได้เดินทางกลับไประดมเสบียงมาเพิ่ม แต่ได้ข้าวสารมาเพียง 6 กระสอบป้าน ถ่าน 3 กระสอบ ปลา ร้า มะละกอ ผักอื่นๆ อีกเล็กน้อย ซึ่งต้องเสียค่าเหมารถ 5,000 บาท และค่าเดินทางของแกนนำอีก 53 คน ซึ่งไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่เสียไป

ดังนั้น หลังการชุมนุมผ่านไป 1 เดือนการระดมทรัพยากรที่สำคัญก็คือ ชาวบ้านที่เข้ามาร่วมชุมนุม ต้องรับผิดชอบค่ากินอยู่กันเอง ส่วนกรณีที่ส่งตัวแทนมาชุมนุมและชาวบ้านในหมู่บ้านลงขันกันจ่ายค่าใช้จ่าย ก็ต้องมีการระดมเงินมาเพิ่ม และเกิดปัญหาที่สำคัญในหลายกรณีไม่สามารถระดมเงินมาให้แก่ตัวแทนที่มาชุมนุมได้ ต้องอาศัยการช่วยเหลือจากส่วนอื่น เช่น การบริจาค ซึ่งจะกล่าวต่อไป

7.4.3.2 ช่วงการชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาล

การตั้งกองทุนร้านค้า

จากการสำรวจในช่วงการชุมนุมเมื่อวันที่ 10 ก.พ. 2540 พบว่ามีร้านค้าที่ตั้งโดยชาวบ้านที่มาชุมนุมทั้งสิ้นราว 16 ร้าน (มีการห้ามร้านค้าข้างนอกเข้ามาขายในที่ชุมนุม แต่สามารถขายบริเวณรอบนอกได้-ผู้วิจัย) ร้านค้าเหล่านี้ดำเนินการเฉพาะพื้นที่ที่มีประสบการณ์จากการชุมนุมครั้งก่อน ๆ ส่วนกรณีปัญหาใหม่ที่เพิ่งเข้ามาร่วมชุมนุมจะไม่มีการตั้งร้านค้า การบริหารร้านค้าอยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรชาวบ้านในแต่ละกรณีปัญหา ในที่ชุมนุมตกลงกันว่าไม่อนุญาตให้ดำเนินการเพื่อผลประโยชน์เฉพาะบุคคล แต่อย่างไรก็ดี ระบบการจัดการที่ใช้โดยทั่วไปของร้านค้าเหล่านี้ก็คือ มีการระดมทุนภายในกลุ่มผู้มาร่วมชุมนุมเพื่อเป็นทุนหมุนเวียน ถ้าไรที่ขายได้ร้อยละ 30 แบ่งให้ผู้ร่วมทุน อีกร้อยละ 30 แบ่งให้พนักงานขาย และร้อยละ 40 หักเข้ากองกลางเพื่อดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้สำหรับการซื้ออาหารกินนั่นเอง

ตัวอย่างเช่น ร้านค้าสหกรณ์กรณีเขื่อนราษีไศลซึ่งสามารถทำรายได้ถึง 90,000 กว่าบาท โดยเงินรายได้จะปันส่วนร้อยละ 20 เข้ากองกลาง(กองทุนร่วม 3 จังหวัด) ร้อยละ 30 ให้กับพนักงานขาย และร้อยละ 50 ปันผลให้กับสมาชิกผู้ถือหุ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 25 แสดงประเภท/จำนวนร้านค้าในที่ชุมนุม

ประเภทของร้านค้า	จำนวนร้าน
1. ก๋วยเตี๋ยว ผัดต้ม น้ำพริก-ผัดต้ม	3
2. ผักสด/ผักคอง และผักอื่น ๆ	4
3. ส้มตำ ขนมจีน	6
4. ปลาตุ๋นย่าง/เหนม/กุนเชียง/หนังควายแห้งปิ้ง และอาหารอื่น ๆ	6
5. ยาสูบ บุหรี่ แป้ง ผงซักฟอก สบู่	4
6. กาแฟร้อน-โอวัลติน-ไข่ลาวก	3
7. ปลาทองไก่-น้ำเต้าหู้	1
8. น้ำขวด-น้ำดื่ม-น้ำแข็ง-กระทิงแดง	5
9. ผลไม้ เช่น กุ้งยวไข่ ตะมุข มะพร้าวอ่อน	3
10. ลูกชิ้นปิ้ง ไก่ปิ้ง ปลาหมึกย่าง ดับย่าง ฯลฯ	4
11. ขนมไทย(ทองหยิบ ทองหยอด ทองหอยอด ขนมชั้น ฯลฯ)	1
12. ร้านก๋วยเตี๋ยว	3
13. กุ้งทอด/มันทอด/ข้าวเม่า/ข้าวหลาม	1
14. เสื้อผ้า ชุดชั้นใน	1
15. น้ำสมุนไพร	3
16. จีปอะเคียบทุกอย่าง	6

หมายเหตุ สำรวจช่วง 10-15 กุมภาพันธ์ 2540

ร้านค้าเหล่านี้ ในช่วงที่การชุมนุมผ่านไป 1 เดือน ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ได้มีการขายก๋วยเตี๋ยว อาหารสำเร็จรูป เช่น แหนม ปลาต้ม ฯลฯ ในแทบทุกร้าน รวมทั้งได้เกิดร้านค้าย่อยที่ขายก๋วยเตี๋ยวเพิ่มขึ้นอีกราว 30-40 ร้าน ทั้งนี้เนื่องจากเสบียงที่เตรียมมาหมด ชาวบ้านจึงต้องพึ่งก๋วยเตี๋ยว และชาวบ้านที่แบ่งเป็นกลุ่มๆ ที่ต้องไปซื้อที่ตลาดมากินกันเองอยู่แล้ว จึงได้ซื้อมาตั้งเป็นร้านค้าย่อยในที่ชุมนุมสำหรับกลุ่มที่ไม่ได้ไปซื้อจากตลาด จึงทำให้ร้านค้าย่อยขายก๋วยเตี๋ยวในช่วงปลายของการชุมนุมเกิดขึ้นจำนวนมาก

การเป็นกรรมกรรับจ้างทำเรือ

ในช่วงที่การประชุมผ่านพ้นไปราว 1 เดือน เสร็จที่เตรียมมาจากพื้นที่เริ่มหมด แต่ละกลุ่มปัญหาได้ประสานกับกลุ่มกรรมกรขนส่งที่เรือคลองเตยออกไปรับจ้างแบกของเพื่อนำเงินมาสมทบกองทุนของกรณีปัญหา โดยกลุ่มปัญหาที่เงินทุนเริ่มหมดได้ระดมอาสาสมัครเวียนกันไปวันละ 4-5 คน

รายได้จากแหล่งอื่นๆ

บางกรณีปัญหาได้มีการสมทบจากชาวบ้านที่เคยอยู่ในหมู่บ้านแต่ย้ายมาอยู่ในกรุงเทพฯ รวมทั้งถูกหลานที่เข้ามาทำงาน ได้เข้ามาเยี่ยมเยียนและร่วมบริจาคให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งพบในหลายกรณีปัญหา เช่น ป่าดงมะไฟ ซึ่งผลกระทบจากสวนป่าอุตสาหกรรมทำให้มีชาวบ้านในแต่ละครัวเรือนเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ราวร้อยละ 50 คนเหล่านี้จำนวนราว 20 คนได้มาเยี่ยมเยียนและร่วมบริจาคโครงการขุดลอกคลองหนองน้ำขุ่น โครงการด้านช่องเม็กมีการส่งคนไปทำงานรับจ้างกับคนรู้จักเพื่อเอาเงินมาเข้ากลุ่ม นอกจากนี้มีการทำดอกไม้พลาสติกเพื่อส่งให้แก่พ่อค้าที่นำวัสดุมาให้ถึงที่ชุมนุม และเมื่อทำเสร็จก็มารับถึงที่ชุมนุม

โดยส่วนใหญ่ค่าใช้จ่ายระหว่างการชุมนุมกลุ่มกรณีปัญหาต่าง ๆ มักมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ หากเป็นกรณีที่มีประสบการณ์การชุมนุมมาแล้ว นอกจากจะมีกองทุนเครือข่ายแล้วยังมีการหาทุนเพิ่มเติมระหว่างกันชุมนุม ส่วนกรณีปัญหาใหม่หรือมีผู้ร่วมการชุมนุมไม่มากนักจะใช้วิธีการลงขันโดยทุนส่วนตัวและไม่มีการระดมทุนในระหว่างการชุมนุม

7.4.3.3 การระดมทรัพยากรในฐานะของสมาชิกคนจน

การบริจาคจากบุคคล

ตลอดช่วงการชุมนุมมีผู้บริจาคข้าวสารจำนวนกว่า 100 กระสอบ อาหารแห้ง อาทิ

ปลาแห้ง ปลากระป๋อง ผักกระป๋อง น้ำปลา (ตราโบแดง) ไข่ ปลาสดแห้ง 1 คันรด ผักสดบริจาค โดยแม่ค้าปากคลองตลาด และผัก/ผลไม้จากกรณีปัญหาจนไก่ซึ่งจะนำมาให้สัตว์ป่าครั้งละครั้งๆ ละ 1.5 ตัน ฯลฯ

กลุ่มปฐมอโศกและโครงการสมุนไพรมหาวิทยาลัยบูรพาเพื่อการพัฒนาตนเองบริจาควิชาโรค คนงานที่ ชุมชุมอยู่ใกล้ๆ กันได้บริจาคเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจากคนงานผ้าไหมไทย ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม บริจาคโทรทัศน์สี 23 นิ้ว และ 21 นิ้วผ่านทางที่ปรึกษาสมัชชาคนจน คณะกรรมการสตรีและเด็ก และ บริจาคมูลนิธิเด็กขณม/ของเล่นเด็ก เครื่องช่วยผู้ป่วยบริจาคเครื่องมือสื่อสาร เช่น โทรศัพท์มือถือ 1 เครื่อง กลุ่มแรงงานรถไฟให้ยืมเครื่องมือสื่อสาร 4 เครื่อง กลุ่มสหภาพแรงงานให้ยืมเครื่อง เสื้อสำหรับใช้บนเวที นอกจากนี้ ยังมีเงินส่วนตัวของที่ปรึกษา นักวิชาการ ที่บริจาคให้กับกรณี ปัญหาโดยตรง (พนา ใจตรง, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2540)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 28 แสดงจำนวนเงินซึ่งได้ ระดมเพื่อการค้าของผู้ของสมาชิกคนจน

กิจกรรม	จำนวนเงิน(บาท)
1. ชาวบ้านผู้ร่วมชุมนุม(คนละ 5-10 บาท)	104,804
2. เงินบริจาค	1,116,034
2.1 นักเรียน นักศึกษาคณาจารย์มหาวิทยาลัย/โรงเรียน	131,530
2.2 พระสงฆ์/บาทหลวง	11,005
2.3 นักธุรกิจ	68,550
2.4 ทนายความ แพทย์ ศิลปิน	8,200
2.5 นักการเมือง	145,000
2.6 ผู้ใช้แรงงาน-สภาเครือข่ายผู้ป่วยฯ	167,662
2.7 องค์กรประชาธิปไตย, องค์กรพัฒนาเอกชน	226,960
2.8 องค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศ และนักท่องเที่ยวต่าง ประเทศ	14,170
2.9 ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	342,957
3. การรณรงค์รับบริจาค-กล่องรับบริจาค	339,132
3.1 รณรงค์งานกาชาด 9 วัน	205,885
3.2 รณรงค์ตามสถานที่สาธารณะ	50,322.75
3.3 กล่องรับบริจาค	82,924.25
4. จำหน่ายสินค้า/เอกสาร ฯลฯ	60,192
5. จัดงานพันธมิตร 206 องค์กร(16 มี.ค. 2540)สนามหลวง	237,199
6. อื่น ๆ (ขายข้าวสารที่เหลือจากการชุมนุม ดอกเบียร์ ฯลฯ)	18,835
รวม	1,876,196

การรณรงค์และรับบริจาค

นักศึกษาเล่นดนตรีเปิดหมวก ผู้ร่วมชุมนุมออกรณรงค์ตามห้าง/ที่สาธารณะ เงินบริจาค จากคณาจารย์ เช่น สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจนเชียงใหม่ กลุ่มคณาจารย์เพื่อผู้ด้อยโอกาสในสังคม อุทาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือโดยการรับบริจาคในงานสัมมนาต่าง ๆ ถือต้องรับบริจาคงานกาชาดซึ่งมีผู้บริจาคเฉลี่ยคนหนึ่งประมาณ 20,000 บาท (ถ้าคนหนึ่งบริจาค 20 บาท ก็จะมีคนจำนวนถึง 1,000 คน)

การบริจาคที่ดินเพื่อปลูกผักแหล่งหาปลา

ชาวบ้านในพื้นที่กรณีปัญหาเงินไถ่ ได้บริจาคที่ดินให้แก่สมัชชาคนจนเพื่อให้ปลูกผักมาบริโภคในระหว่างการชุมนุม โดยได้มีการนำชาวบ้านจำนวนประมาณ 100 คนไปช่วยกันปลูกผัก และยังได้อนุญาตให้ชาวบ้านลงไปจับปลาในอ่างเก็บน้ำหนองปลาไหลด้วย นอกจากนี้ ชาวบ้านในกรณีเงินไถ่ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ทำการเกษตรยังได้บริจาคพืชผักแก่สมัชชาคนจนทุกสัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 ครั้งๆละ ประมาณ 1.5 ตัน (ธีรวัฒน์ นามดวง, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2540)

7.4.3.4 การขอความช่วยเหลือของหน่วยราชการ

ทางสมัชชาคนจนได้ขอให้รัฐบาลอำนวยความสะดวกแก่ผู้ชุมนุม โดยรัฐบาลได้ให้ความช่วยเหลือด้วยการจัดสิ่งของบริการแก่ผู้ร่วมชุมนุมตลอดช่วงเวลากการชุมนุม ได้แก่ เค้นท์จำนวน 89 เค้นท์ รถสุขาเคลื่อนที่จำนวน 16 คัน สุขาชั่วคราวจำนวน 22 ห้อง แท็งก์น้ำจำนวน 46 แท็งก์ รถพยาบาล (กลางวัน) 2 คัน พร้อมแพทย์และพยาบาลจาก ร.พ.เจริญกรุงประชารักษ์ กทม. 3 ผลัด ตลอด 24 ชั่วโมง กองควบคุมโรค สำนักอนามัย กทม. รถศูนย์ส่งกลับ (24 ชม.) จาก ร.พ.ตำรวจ สำหรับผู้ป่วยฉุกเฉิน ไฟฟ้าของ กฟน. น้ำของ กปน.และกทผ.

นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้จัดสรรงบประมาณสำหรับเป็นค่าใช้จ่าย ม.ค.-เม.ย. 2540 เป็นจำนวนเงิน 3,041,014.26 บาท สำหรับค่าจัดรถบริการสุขาเคลื่อนที่และสุขาชั่วคราว ค่าสูบน้ำ ความสะอาดสุขาแท็งก์น้ำ 20 แท็งก์ น้ำดื่ม-น้ำใช้ 1,352 เทียวค่าติดตั้งไฟฟ้า และค่าไฟฟ้า จัดบริการเช่าเค้นท์ 89 หลัง

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ถือเป็นทรัพยากรที่สมัชชาคนจนระดมเพื่อเป็นทรัพยากรสำหรับการเคลื่อนไหวในช่วงการชุมนุมยกที่ 2 ที่ผ่านมา อีกส่วนหนึ่งที่ต้องพิจารณาก็คือ ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการชุมนุมว่า ได้มีการใช้จ่ายอย่างไรบ้าง

ค่าใช้จ่ายในการชุมนุม

ค่าใช้จ่ายที่การชุมนุมต้องจ่ายไปคงไม่สามารถระบุตัวเลขที่แท้จริงได้ ในที่นี้จะลองคำนวณค่าใช้จ่ายหลักๆ ที่ชาวบ้านต้องจ่ายไปในหมวดต่างๆ ซึ่งในส่วนแรกจะพิจารณาโดยภาพรวมให้เห็นรายละเอียดในเชิงคุณภาพ และในส่วนสุดท้ายจะลองคำนวณเป็นตัวเลขในเชิงปริมาณ

หมวดแรกคือ ค่าเดินทาง การเดินทางของชาวบ้านมีหลากหลาย เช่น ขึ้นรถไฟชั้น 3 รถบข.ธรรมดาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า รถส้ม และการเหมารถในหมู่บ้าน บางแห่งใช้รถของแกนนำแต่ลงขันกันออกค่าน้ำมัน ซึ่งค่าใช้จ่ายจะแตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ดี อาจคิดค่าใช้จ่ายในการเดินทางจากจุดหลักก็พื้นที่ที่มีชาวบ้านเข้าร่วมชุมนุมมากที่สุดคือ ภาคเหนือได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านคนทั้งหมดนั่งรถไฟชั้น 3 ค่าตัวเที่ยวละ 150 บาท ค่าเดินทางจากหมู่บ้านเชียงใหม่ และจากหัวลำโพง-หน้าท่าเรือบเสถียรราว 50 บาท ดังนั้น เดินทางไป-กลับ 1 เที่ยวเสียค่าใช้จ่ายคนละราว 400 บาท ในอีสานจุดหลักคือ อุบลราชธานีที่มีคนเข้าร่วมชุมนุมมากที่สุด ชาวบ้านจ่ายค่ารถไฟชั้น 3 เที่ยวละ 150 บาท ค่าเดินทางจากหมู่บ้านอีกราว 50 บาท ซึ่งเป็นตัวเลขที่ใกล้เคียงกับเชียงใหม่ ส่วนในพื้นที่อื่นๆ ผู้วิจัยได้ให้พ่อครัวใหญ่ช่วยกรอกแบบสอบถามลองคำนวณค่าเดินทางแต่ละคนก็อยู่ในช่วง 300-500 บาท ดังนั้น อาจใช้ตัวเลขค่าเดินทางไป-กลับต่อหัว ต่อครั้ง ได้คือ ประมาณ 400 บาท และค่าใช้จ่ายดังกล่าวนี้ยอดผู้ชุมนุมสูงสุดคือ 22,000 คนต้องจ่าย (ดูข้อ 1 ในตารางที่ 27)

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านไม่ได้ไป-กลับเพียงเที่ยวเดียว แต่มีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันหลายครั้ง ชาวบ้านกรณีปัญหาป่าไม้-ที่ดิน เขื่อนยังไม่สร้าง 5 เขื่อน ใช้วิธีการสับเปลี่ยนกำลังขุดละ 10-15 วัน ดังนั้น จึงมีการเดินทางไปกลับอย่างน้อย 6 ครั้ง นอกจากนี้ ในช่วงงานบุญใหญ่ของอีสานคือ บุญพระเวสและสงกรานต์ ชาวบ้านก็เดินทางกลับไปทำบุญกัน โดยผลัดเปลี่ยนกันไป เช่น กรณีเขื่อนปากมูลแต่ละกลุ่มหมู่บ้านจะหมุนกันไปทำบุญพระเวสซึ่งจัดไม่ตรงกันในแต่ละพื้นที่ ช่วงสงกรานต์ชาวบ้านกลับจนเหลือเพียงประมาณ 5,000 คน และในช่วงที่มีการเลือกตั้ง

สมาชิกอบต.ชาวบ้านหลายพื้นที่ได้กลับไปเลือกตั้งอบต. รวมทั้งกรณีป่าไม้-ที่ดินที่มีการเจรจาและลงไปสำรวจรางวัลพื้นที่ที่มีการเดินทางไป-กลับอีกเช่นกัน จากการประเมินร่วมกับที่ปรึกษาและพ่อครัวใหญ่คาดว่า การเดินทางไป-กลับของชาวบ้านจึงไม่น้อยกว่าเดือนละ 2 ครั้ง ทั้งหมดประมาณ 6 ครั้ง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องใช้ค่าดังกล่าวนี้เพิ่มขึ้นอีก 5 ครั้ง สำหรับผู้ชุมนุมเฉลี่ยราว 15,000 คน (ดูข้อ 2 ในตารางแสดงค่าใช้จ่าย)

หมวดค่าใช้จ่ายส่วนตัว ได้แก่ค่าอาหารในแต่ละกลุ่มเก็บกันวันละ 5-10 บาท เพื่อซื้ออาหารและกลุ่มที่ไม่มีการเตรียมเสบียงมาเก็บวันละ 10-20 บาท หรือในกรณีที่เสบียงหมดในช่วงหลังการชุมนุมผ่านไป 1 เดือน การเก็บค่าอาหารจะเพิ่มขึ้นในบางกลุ่มที่สามารถจ่ายเพิ่มได้ (เช่น กลุ่มคน.ไม่มีการเก็บเพิ่มเป็นต้น) ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่จำเป็นได้แก่ ค่าสบู่ ยาสิฟีน ผงซักฟอก ค่าซื้อน้ำดื่มวันละ 5-10 บาท ชาวเขาเสียค่าใช้จ่ายนี้ทุกคนตกเพราะกินน้ำที่ราชการนำมาบริการไม่ได้เนื่องจากทำให้ท้องเสีย (ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ไม่ได้คิดรวมถึงค่าบุหรี่ ยาชุด่าถึง ฯลฯ ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จ่ายประจำในหมู่บ้าน)

ค่าใช้จ่ายในหมวดดังกล่าวนี้มีความแตกต่างกันระหว่างผู้ร่วมชุมนุมธรรมดากับแกนนำ ซึ่งจากการสอบถามแกนนำหรือพ่อครัวใหญ่ที่ร่วมชุมนุมตลอด จะเสียค่าใช้จ่ายส่วนตัวมากกว่าชาวบ้านทั่วไป กล่าวคือ จะหมดค่าใช้จ่ายส่วนตัวไม่น้อยกว่า 7,000-8,000 บาท หลายคนหมดมากกว่าหมื่นบาท เพราะต้องดูแลชาวบ้านในกลุ่ม และเสียค่าเดินทาง ค่ากินอยู่เมื่อออกไปติดต่อประสานงานภายนอก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 27 แสดงค่าใช้จ่ายโดยประมาณของชาวบ้านในการชุมนุมยกที่ 2

ประเภทค่าใช้จ่าย	จำนวนเงิน (บาท)
1.ค่าเดินทาง เฉลี่ย คนละ 400 บาท (คิดไป-กลับ ครั้งเดียว ยอดผู้ชุมนุมสูงสุด 22,000 คน)	8,800,000
2.ค่าเดินทางหมุนเวียนช่วงผลิตขึ้นมาชุมนุม คนละ 400 บาท เดือนละ 2 ครั้ง ประมาณ 5 ครั้ง จำนวนผู้ชุมนุม 15,000 คน	30,000,000
3.ผู้ชุมนุมเฉลี่ย 15,000 คน กินข้าววันละ 45 กระสอบ กระสอบละ 1,150 บาท จำนวน 100 วัน	5,175,000
4.ถ่าน 3 กระสอบ/1 กลุ่ม (10 คน) ราคากระสอบละ 100 บาท (3 x 1,500 x 100)	450,000
5.ค่าอาหาร 10 บาท/วัน จำนวน 15,000 คน จำนวน 100 วัน	15,000,000
6.ค่าใช้จ่ายซื้อน้ำกิน ของใช้จำเป็นในการดำรงชีวิต 20 บาท ต่อวัน จำนวนผู้ชุมนุม 15,000 คน	30,000,000
7.ค่าใช้จ่ายสำหรับพ่อครัวใหญ่ดูแลการชุมนุมประมาณคนละ 8,000 บาท จำนวน 200 คน	1,600,000
8.ค่าเสียโอกาสจากการทำมาหากิน วันละ 100 บาทต่อคนต่อวัน จำนวน 15,000 คน จำนวน 100 วัน	150,000,000
รวมทั้งสิ้น	241,075,000

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7.4.4 การจัดการภายในการชุมนุม

ในการจัดการชุมนุมได้มีการแบ่งงานที่สำคัญออกเป็น ส่วนคือ ส่วนที่ 1 งานรักษาความปลอดภัยจะมีการจัดการเพื่อดูแลความเรียบร้อยในที่ชุมนุมโดยมีหัวหน้าการ์ดเรียกว่า “ผบ.สูงลิ่ว” ทุกกรณีปัญหาจะต้องคัดเลือกการ์ดเข้ามาร่วมในการดูแลรักษาความปลอดภัย โดยให้คิดอัตราผู้เข้าร่วม 10 : 1 หน้าที่สำคัญก็คือการเดินเวรยามบริเวณทางเข้าออก และการเดินเวรยามในเวลากลางคืน นอกจากนี้ ยังต้องคอยดูแลไม่ให้มีการดื่มสุราในที่ชุมนุมและห้ามผู้ดื่มสุราจากภายนอกเข้ามาในที่ชุมนุม สมาชิกคนจนมีข้อห้ามเด็ดขาดว่า ผู้ที่ดื่มสุราจะเข้ามาในที่ชุมนุมไม่ได้ เพราะจะเป็นข้ออ้างว่าเป็นการชุมนุมที่ไร้สติและนำไปสู่การปราบปรามได้

ส่วนที่ 2 คืองานดูแลรักษาความสะอาดและการจัดการภายในที่ชุมนุม แต่ละกรณีปัญหาจะตั้ง “แม่ครัวใหญ่” ซึ่งเป็นหัวหน้าดูแลรักษาความสะอาดในที่ชุมนุม โดยมี “อสม.” (ซึ่งเรียกตามอาสาสมัครสาธารณสุขในระดับหมู่บ้านที่จัดตั้งโดยราชการ-ผู้วิจัย) เป็นผู้ช่วย แต่ละกรณีปัญหาจะต้องจัดอสม.จำนวน 5 : 1 (หมายถึงถ้ามีผู้ร่วมชุมนุม 5 คนต้องมีอสม. 1 คน-ผู้วิจัย) อสม.ทำหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาดในพื้นที่ปัญหาของตน และยังคงเข้ามาร่วมดูแลส่วนกลางคือ การทำความสะอาดรดสุขาเข้า-เย็น การทำความสะอาดห้องน้ำที่สนามมานานั่ง นอกจากนี้ แม่ครัวใหญ่ยังทำหน้าที่ดูแลการกินอยู่ เช่น เมื่อมีการบริจาคน้ำของเข้ามาจะจัดประชุมว่าจะแบ่งอย่างไร กรณีปัญหาที่ข้าสารหมจะช่วยกันอย่างไร ฯลฯ (พนา ใจตรง, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2540)

ส่วนที่ 3 ฝ่ายเวที รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการงานเวทีซึ่งมีรายการต่างๆ เช่น งานบันเทิง งานวัฒนธรรม งานอภิปราย ฯลฯ ดังที่กล่าวไว้ในส่วนอื่นแล้ว งานเวทีที่สำคัญคือ การดูแลเครื่องเสียง การจัดโหมยก ฯลฯ ในส่วนนี้ได้มีการเข้ามาช่วยเหลือของกลุ่มพันธมิตรคือ องค์กรนักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย สหภาพแรงงานที่ให้ยืมเครื่องเสียงตลอดการชุมนุม ฯลฯ ซึ่งงานเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทักษะที่ชาวบ้านยังขาดและต้องการความช่วยเหลือจากพันธมิตร

ส่วนที่ 4 หน่วยศิลป์และวัฒนธรรม มีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนสมาชิกคนจนทำหน้าที่ในการผลิตป้ายผ้า และสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อใช้ในการรณรงค์เคลื่อนไหว เช่น ธงสมาชิกคนจน รูปหุ่นต่างๆ ฯลฯ มีเยาวชนที่ร่วมในหน่วยศิลป์และวัฒนธรรมราว 200 คน โดยมีเจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ ท่านหนึ่งซึ่งมีความสามารถในงานศิลป์เป็นที่เล็งคอบช่วยดูแลและให้คำแนะนำ

7.4.5 กิจกรรมการเคลื่อนไหวต่อสู้ระหว่างการชุมนุมยกที่ 2

ในส่วนนี้ จะเสนอภาพการเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐระหว่างการชุมนุมในประเด็นหรือเหตุการณ์ที่สำคัญๆ หอสังเขป เพื่อให้เห็นภาพว่ารัฐมีปฏิสัมพันธ์อย่างไรกับการชุมนุม และการตอบโต้กันระหว่าง 2 ฝ่ายเป็นอย่างไร

ในวันที่ 25 มกราคม 2540 ผู้ร่วมชุมนุมได้ทยอยเดินทางเข้ามาสู่ท่าเนียบรัฐบาล โดยในวันแรกมีผู้ร่วมชุมนุมประมาณ 7,000 คน ช่วงเย็นได้มีผู้ชุมนุมราว 2,000 คน เดินเท้าไปร่วมงาน 5 ปีพฤษภาประชาชนธรรมที่ท้องสนามหลวง ในวันที่ 26 มกราคม 2540 มีผู้เดินทางมาสมทบอีกทำให้จำนวนรวมเพิ่มขึ้นราว 14,000 คน และในวันที่ 27 มกราคม ประมาณว่ามีผู้ชุมนุมมากกว่า 20,000 คน โดยมีการแบ่งผู้ชุมนุม 2 จุด คือ “หมู่ 1” บริเวณถนนข้างสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน(ก.พ.) และ “หมู่ 2” บริเวณถนนเลียบริดกคลองฝั่งวิทยาลัยแพทยทหารพระนครตรงข้ามท่าเนียบรัฐบาล

ในวันที่ 27 มกราคม ได้เปิดเวทีเจรจากับรัฐบาล โดยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีและหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จัดประชุมเพื่อวางแนวทางการเจรจาร่วมกับสมาชิกคนจนจำนวนราว 150 คน ที่ตึกสันติไมตรีท่าเนียบรัฐบาลสมาชิกคนจนเสนอเชิงนโยบายและกระบวนการเจรจา 6 กลุ่มกรณีปัญหา

ผลการเจรจานายกรัฐมนตรีรับแก้ไขปัญหาในกรณีปัญหาต่างๆ ของสมาชิกคนจน และรวมทั้งข้อเสนอทางนโยบาย ดังคำกล่าวของนายกรัฐมนตรีว่า

“เราเป็นรัฐบาลที่มาจากประชาชน ดังนั้น เราจะต้องแก้ไขปัญหาค่าความเดือดร้อนให้พี่น้อง โดยจะให้ยึดเอาปัญหาค่าความเดือดร้อนของพี่น้อง ประชาชนเป็นตัวตั้ง ไม่ใช่ยึดกฎหมาย กฎระเบียบราชการที่เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหามาเป็นที่ตั้ง”

(คำกล่าวของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี ณ ตึกสันติไมตรี
ท่าเนียบรัฐบาล, 27 มกราคม 2540)

นอกจากนี้ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธยังรับเป็นประธานคณะกรรมการแก้ปัญหา และแต่งตั้งรัฐมนตรีเป็นประธานแทนในแต่ละกลุ่มปัญหาดังนี้

ตารางที่ 28 แสดงการตั้งประธานในการแก้ปัญหาในกลุ่มปัญหาต่างๆ ของสมาชิกคนจน

กลุ่มปัญหา	ประธานในการเจรจา
1.กลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดิน	นายชูชีพ หาญสวัสดิ์ รว.เกษตรฯ (ต่อมาเปลี่ยนเป็นนายประวิทย์ อุดตะโมต รว.เกษตรฯ)
2.กลุ่มปัญหาเขื่อน	นายอศิร เพ็ญเกษ รว.วิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม
3.กลุ่มปัญหาโครงการพัฒนารัฐ	นายสมาน กุมนะกาญจนะ รว.อุตสาหกรรม
4.กลุ่มปัญหาสลัม	เรืองวิทย์ ติ๊ก รว.มหาดไทย
5.กลุ่มปัญหาแรงงานผู้ป่วย	เอกพร รักความสุข รว.แรงงานฯ
6.กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรกรรมทางเลือก	นายกฤษ กงเพชร รว.เกษตรและสหกรณ์
7.กลุ่มข้อเสนอทางนโยบาย	นายโกสิน พลกุลรัฐมนตรีประจำสำนักนายกฯ

การเจรจากลุ่มปัญหา 6 กลุ่ม ผ่านไปจนถึงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2540 ได้มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น คือรัฐได้คอบได้โดยนายสุวิทย์ คุณกิตติ รว.กระทรวงยุติธรรม ได้กล่าวในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี และในการแถลงต่อผู้สื่อข่าว ว่าเกษตรกรเก็บเงินคนละ 100 บาท เพื่อให้เป็นตัวแทนในการเคลื่อนไหวผลักดันให้รัฐบาลปลดหนี้ หรือ “ทำหนี้สินให้เป็นหนี้สูญ” นอกจากนี้ ยังมีการคุกคามนางสมบุญ สิค่าดอกแกล ประธานสภาเครือข่ายผู้ป่วยจากการทำงานฯ โดยเจ้าหน้าที่สันติบาลและกลุ่มชายฉกรรจ์ที่คอยติดตามมาในที่ชุมนุมและที่บ้านพัก รวมทั้งนายจ้างหรือเจ้าของโรงงานทอผ้า ซึ่งนางสมบุญทำงานอยู่ยังกลั่นแกล้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจตรวจค้นร่างกายสามี (สมบุญ สิค่าดอกแกล, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2540) นายอึ้งพันธ์ มนะสิการ รว.กระทรวงวิทยาศาสตร์ได้ให้สัมภาษณ์ ว่าการชุมนุมครั้งนี้มีเบื้องหลังและเป็นมือบจัดตั้ง(มติชนรายวัน 1 กุมภาพันธ์ 2540) นอกจากนี้ นายอึ้งพันธ์ ยังได้ประกาศผลักดันให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น(ซึ่งเป็นกรณีปัญหาหนึ่งของสมาชิกคนจน) และในพื้นที่ได้มีการจัดตั้งการชุมนุมเพื่อสนับสนุนการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ในขณะที่การเจรจากลุ่มป่าไม้-ที่ดินเกิดปัญหาเจ้าหน้าที่ไม่เปิดประตูให้ตัวแทนสมาชิกคนจนเข้าไปในกระทรวงเกษตรฯ และยังมีการเคลื่อนไหวของมูลนิธิธรรมานาด ซึ่งสนับสนุนให้อพยพคนออกจากป่าอนุรักษ์ โดยมีการจัดมวลชนมายังกระทรวงเกษตรฯเพื่อคัดค้านข้อเรียกร้องของสมาชิกคนจนเรื่องการให้คนอยู่กับป่าและให้รัฐบาลเร่งผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชน

ในช่วงนี้ สมาชิกคนจนจึงเคลื่อนไหวในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2540 โดยได้ออกแถลงการณ์ให้รัฐบาลคำนึงถึงจุดยืนที่จะยึดหลักการและจุดยืนในการเจรจว่าจะเอาความเดือดร้อนของ

ประชาชนเป็นที่ตั้ง มิใช่เอากฎระเบียบที่ล้าหลัง ให้ปลดประธานเจรจา คือนายซูชีพ หาญสวัสดิ์ และพิจารณาการกระทำของรัฐมนตรีที่มีพฤติกรรมไม่ยึดตามข้อตกลง ให้รื้อป้ายติ และในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2540 สมัชชาคนจนได้ใช้ยุทธวิธี “แม่น้ำร้อยสายล้อมท่าเนียบ” โดยเคลื่อนผู้ชุมนุมปิดล้อมท่าเนียบ แต่เปิดประตูเข้าออกไว้

ซึ่งทำให้เกิดเวทีเจรจาเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยมีการตั้งตัวแทนสมัชชาคนจนร่วมกับตัวแทนรัฐบาลที่ประกอบด้วย นายชิงชัย มงคลธรรม รมต.ประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายจตุรงค์ ฉายแสง รมช.กระทรวงการคลัง นายประวิตร อุดตะโมต รมช.กระทรวงเกษตรฯ นายอดิศร เพียงเกษ รมช.กระทรวงวิทยาศาสตร์ และนายกรีซ กงเพชร รมช.กระทรวงเกษตรฯ ณ ห้อง 302 ตึกบัญชาการท่าเนียบรัฐบาล โดยมีข้อตกลงการแก้ปัญหาาร่วมกัน คือ

- 1.เห็นชอบแนวทางแก้ไขปัญหา ให้เอาความเดือดร้อนของราษฎรเป็นตัวตั้ง มิใช่เอากฎระเบียบมาเป็นตัวตั้ง
- 2.คณะเจรจาต้องได้รับการมอบหมายจากกรม.ให้มีอำนาจเต็มในการหาข้อสรุปข้อยุติ
- 3.ให้มีการลงนามบันทึกข้อตกลงร่วมกันระหว่างประธานการเจรจาและตัวแทนสมัชชาคนจนทุกวันที่มีการเจรจาในแต่ละกลุ่มปัญหา
- 4.เมื่อได้ข้อยุติ หากรัฐมนตรีสั่งการได้ ก็ให้สั่งการตามข้อตกลง หรือประสานผู้มีอำนาจสั่งการ เพื่อสั่งการข้อยุติที่ได้ และให้รายงานให้กรม.ทราบ แต่หากเป็นกรณีที่ต้องเสนอกรม.ให้มีการประสานรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องและกรม.เพื่อให้เข้าใจตรงกัน ทั้งนี้ โดยการกำกับของนายกรัฐมนตรี
- 5.สถานที่ในการเจรจา ให้ใช้ห้องประชุมในท่าเนียบรัฐบาลเป็นศูนย์กลาง
- 7.ให้มีการเจรจากับปัญหาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การเจรจาได้ข้อยุติโดยเร็ว
- 8.ให้มีคณะประสานงานจัดระเบียบวาระเรื่องที่จะนำเสนอกรม.ประกอบด้วยตัวแทนสมัชชาคนจนและรัฐบาล

แต่หลังจากที่มีการเจรจากับตัวแทนรัฐบาลในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ จนถึงช่วงปลายเดือน การดำเนินการเจรจาก็ได้เริ่มล่าช้าอีก ในขณะที่ฝ่ายรัฐบาลโดยนายเสนาะ เทียนทองได้ให้สัมภาษณ์ที่ จ.บุรีรัมย์ว่า

“รัฐบาลได้แก้ไขปัญหามัชชาคนจนไปแล้ว 90 เปอร์เซ็นต์ อีก 10 เปอร์เซ็นต์ เป็นเรื่องทางกฎหมาย...จะเอาอะไรกันอีก” (ข่าวสด, 11 กุมภาพันธ์ 2540)

สมาชิกคนจนได้ออกแถลงการณ์หลายฉบับเพื่อแสดงตัวตนให้เห็นว่ารัฐบาลแก้ไข และ โจมตีว่ารัฐมนตรีมีวาระแค่ใช้เวลาไปงานศพงานบุญในพื้นที่เลือกตั้ง และกองงานโฆษกสมาชิกคนจน ทำหนังสือชี้แจงทั้งที่ปัญหาผ่านมติกรมเพียงร้อยละ 14 ดังในหนังสือชี้แจงตอนหนึ่งระบุว่า

“...มีที่ปัญหาผ่านมติกรมเพียงร้อยละ 14 ทั้งนี้ อุปสรรคการเจรจา คือ ข้าราชการที่เป็นทาสกฎระเบียบโบราณ ถ้าหลัง คังนั้นรัฐมนตรีที่เป็นประธานจึงควรแสดงความกล้าหาญตัดสินใจและแก้ไขกฎระเบียบในระยะยาว เนื่องจากพล.ชวลิต ชงใจอุทฺธ ประกาศไว้ว่า จะทำสงครามกับความยากจนภารกิจอันดับแรกคือ กฎระเบียบล่าหลัง ระบบราชการที่ไร้ประสิทธิภาพ การเมืองที่ประชาชนขาดส่วนร่วม ดันคองแห่งความยากจนถาวร...”

ในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2540 สมาชิกคนจนได้ออกแถลงการณ์ฉบับที่ 19 โดยชี้แจงเพิ่มเติมว่า มีผลเจรจาข้ามกรมเพียง ร้อยละ 20 เท่านั้น และได้จัดริ้วขบวนจำนวนราว 10,000 คนเพื่อเคลื่อนไหวไปยังรัฐสภาและยื่นหนังสือต่อประธานรัฐสภาให้ส่งผ่านไปยัง ส.ส. วุฒิสมาชิก และประธานคณะกรรมการทุกคณะเพื่อให้ตรวจสอบและเร่งรัดการทำงานของรัฐบาล รวมทั้งแก้ไขกฎหมายที่ล่าหลังและไม่เป็นธรรม และแถลงการณ์ฉบับที่ 26 (23 กุมภาพันธ์ 2540) ระบุว่า “...ครบรอบหนึ่งเดือน การเจรจาตุ้งเพียงร้อยละ 48.87 ไม่ได้คืนหน้าร้อยละ 90 ตามคำกล่าวของนายกรัฐมนตรี อันเปรียบเสมือนการโกหกคำโตต่อสาธารณชน การสร้างภาพที่ดูราวกับว่าการแก้ไขปัญหาใกล้ยุติ ทั้งๆที่เป็นเพียงมายาภาพหรือละครฉากหนึ่ง ที่รัฐบาลได้ใช้นโยบายดีสองหน้ากับสมาชิกคนจน...”

นอกจากนี้ ที่ประชุมหอครัวใหญ่ยังได้ตกลงให้มีการจัดกิจกรรมในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2540 เพื่อสะท้อนให้สาธารณชนเห็นว่า รัฐบาลได้ทอดทิ้งปัญหาไม่ยอมดำเนินการเจรจาให้แล้วเสร็จ โดยกิจกรรมจัดทำแพลลอยน้ำในคลองเปรมประชากรโดยมีป้ายแขวนคอล้อเลียนว่า “สมาชิกคนจนกำลังจะตายอยู่แล้ว นายกรัฐมนตรีขี้ขลาดขี้ขี้ปัญหาอีก”

ฝ่ายรัฐบาลได้ตอบโต้โดย นายวรานพ รัตนกร โฆษกรัฐบาล ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “รัฐบาลแก้ปัญหามหาชนคนจนไป 70-80 เปอร์เซ็นต์” (ข่าวสด, 25 กุมภาพันธ์ 2540)

จากการประเมินท่าทีของรัฐบาลดังกล่าว และการประเมินสื่อที่พบว่า มีพื้นที่ข่าวน้อยมาก การส่งแถลงการณ์ไปยังสื่อมวลชนแขนงต่างๆ แทบจะไม่ได้รับการเผยแพร่ นอกจากหนังสือพิมพ์

รายวันและรายสัปดาห์ซึ่งก็ให้พื้นที่น้อยมาก ชาวของสมาชิกคนจนปรากฏเฉพาะหน้าในและเป็นข่าวล้อมกรอบเพียงเล็กๆ ทำให้สมาชิกคนจนได้ปรับวิธีการเคลื่อนไหวโดยได้ใช้วิธีการในการสร้างแนวร่วมพันธมิตรเพื่อช่วยในการกดดันรัฐบาล และคิดกิจกรรมที่จะสามารถดึงความสนใจจากกระแสข่าวเพื่อสร้างพื้นที่ข่าว และได้จัดเตรียมเพื่อสร้างเวทีพันธมิตรให้เป็นพลังกดดันรัฐบาล

ในวันที่ 9 มีนาคม 2540 มีการจัดประชุมองค์กรพันธมิตร 133 องค์กร ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยที่ประชุมมีมติร่วมกันว่า ประการแรกจะจัดงานวันรวมพลังประสานใจสู่ใจคนจน ประการที่สอง จะทำหนังสือยื่นเรียกร้องนายกรัฐมนตรีให้เร่งเจรจากับสมาชิกคนจน และประการที่สาม ช่วยระดมการบริจาคเสบียงและเงินเพื่อให้สมาชิกคนจนใช้เป็นทรัพยากรในการเคลื่อนไหว ต่อสู้อำนาจ ซึ่งในวันที่ 11 มีนาคม องค์กรพันธมิตรที่เพิ่มขึ้นเป็น 180 องค์กร ได้ร่วมกันลงนามในจดหมายและส่งตัวแทน คือ นายพิภพ รงไชย ตัวแทนคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (กรป.) อ.รศยา จันทระเจียร ประธานมูลนิธิสืบนาคะเสถียร นายสุวิทย์ วัฒนุ เลขานุการมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย เข้าพบนายกรัฐมนตรี เรียกร้องให้เปิดการเจรจากับสมาชิกคนจนโดยด่วน

การเคลื่อนไหวหาแนวร่วมพันธมิตรน่าจะมีผลกดดันให้รัฐบาลแสดงท่าทีตอบสนองต่อสมาชิกคนจน เพราะในวันที่ 12 มีนาคม 2540 นายกรัฐมนตรีได้เปิดเวทีเจรจาอีกครั้ง ระหว่างตัวแทนสมาชิกคนจนกับนายกรัฐมนตรี เวลา 12.00 น. ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล ผลการเจรจาโดยสรุป มีดังนี้

1. การเสนอให้แก้ไขข้อคำในมติกรม. จาก "รับทราบ" เป็น "เห็นชอบ" 23 กรณี นายกรัฐมนตรีรับปากจะประสานงานให้
2. การเสนอให้แก้ไขมติกรม. กลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดิน 3 กรณี นายประวัฒน์ อุตตะโมด รพช. เกษตรและสหกรณ์ รับปากที่จะดำเนินการ
3. ข้อเสนอให้นำผลการเจรจาที่ค้างค้างเข้ากรม. 2 กรณี นายกรัฐมนตรีรับปากที่ประสานเพื่อให้เป็นไปตามข้อเสนอ
4. การเบิกจ่ายงบประมาณกรณีโครงการพัฒนาห้องเม็ก นายชิงชัย มงคลธรรม ชี้แจงว่ากระทรวงมหาดไทยประสานงานเพื่อดำเนินการแล้ว ส่วนการเร่งรัดเบิกจ่ายงบประมาณกรณีเขื่อนและการเจรจาที่ยังไม่ยุติของกลุ่มชุมชนแออัด นายชิงชัย มงคลธรรม รับจะเร่งรัดดำเนินการ
5. เรื่องความต่อเนื่องของการประชุม นายประวัฒน์ อุตตะโมด รับจะเร่งรัดเจรจากรณีที่ยังไม่มีข้อยุติโดยเร็ว และจะเข้าประชุมทุกครั้ง

6.กรณีป่าอนุรักษ์ภาคเหนือ ผลการเจรจา นายกรัฐมนตรีเพื่อจุดนโยบายอพยพชาวบ้านออกจากป่า โดยให้มีกระบวนการพิสูจน์สิทธิว่าชาวบ้านอยู่ก่อนประกาศเขตป่าอนุรักษ์หรือไม่ ถ้าอยู่ก่อนให้เพิกถอนสภาพป่าและรับรองสิทธิให้เกษตรกรได้โดยถูกต้องกฎหมาย ทั้งนี้ ให้ผ่อนผันการจับกุมจนกว่าการแก้ไขปัญหจะได้ข้อยุติ ส่วนเรื่องป่าชุมชน ในหลักการจะให้ชุมชนร่วมดูแลรักษาป่าอย่างยั่งยืน

7.กรณีปัญหาเขื่อน สมัชชาคนจนขอให้พิจารณาเขื่อนที่สร้างแล้ว 2 กรณี (เขื่อนสิรินธร และเขื่อนปากมูล) และเขื่อนที่ยังไม่สร้าง 5 กรณี นายกรัฐมนตรีรับปากจะประสานกับรมช. วิทยาศาสตร์ฯ ประสานกลุ่มปัญหาเขื่อน เพื่อประชุมพิจารณาในหลักการและรายละเอียดในวันศุกร์ ที่ 15 มีนาคม 2540

ในวันที่ 16 มีนาคม 2540 ได้มีการจัดงาน “วันรวมพลังประสานใจสู่ชีวิตคนจน” การจัดงานในครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจชาวทอม. การระดมเสียง การรับบริจาค(ประสิทธิ์พร กาพอ่อนศรี, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2540 โดยมีองค์กรพันธมิตรร่วมจัด 206 องค์กร ณ ห้องสนามหลวง ในงานนี้มีการจัดริ้วขบวนเริ่มเดินจากด้านข้างวัดเบญจมบพิตร เลี้ยวซ้ายเข้าถนนราชดำเนินกลางเข้าสู่สนามหลวง ขบวนที่ 1 ประกอบด้วย “กลุ่มเขื่อนปากมูล-สิรินธร เขื่อนกินคน” “แฟนซีล้อเลียนการไล่ยิงผู้นำชาวบ้าน” และ “โหลปลาที่มีแต่ก้างปลา”

ขบวนที่ 2 กลุ่มโครงการพัฒนาของรัฐ-เขื่อน-ผู้ปวช-ชุมชนแออัด-ป่าไม้ที่ดิน ประกอบด้วย “หุ่นโคนเอนล้อเลียนระบบราชการ” “อวนรุนยักษ์ล้อเลียนกรมประมงที่ไม่แก้ปัญหาประมงชายฝั่ง” “รถโครงการรัฐกินประชาชน” “เทพีสารตะกั่ว ปอดพิการ” และ “แฟนซีชาวเขาถูกจับกุม”

ในงานดังกล่าวมีพิธีทอดผ้าขาวสารโดยพระสงฆ์ 5 รูป ซึ่งมาจากการระดมขององค์กรชาวบ้านเครือข่ายสลัมทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด ชาวบ้านในเครือข่ายเกษตรทางเลือก ฯลฯ มีการกล่าวเปิดงานโดยศ.ดร.นิคม จันทรวิจิตร ซึ่งประธานจัดงาน มีการรายงานสรุปการแก้ไขปัญห โดยคุณวิโรต ใสกา ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน และการรายงานการดำเนินงานแต่ละฝ่าย การปราศรัย โดย คุณสมศักดิ์ โกศัยสุข เลขาธิการสมัชชาพันธมิตรรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ นายพิภพ ธงไชย เลขาธิการกรป. อ.บิณฑกร อ่อนคำ ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน และนพ.อุทัยวรรณ ตัวแทนนักวิชาการภาคเหนือ นอกจากนี้ ยังมีการแสดงศิลปะพื้นบ้าน และดนตรีโดยคีตาอุยลี้ เสก สักดิ์สิทธิ์ และวงภราดร การประพันธ์บทกวีสดุดีวีรชนคนจน โดยเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ประกาศเจตนารมณ์โดยสุริยันต์ ทอง

หนูเอียด เลขานุการสนทนท. ร่วมร้องเพลงแสงดาวแห่งศรัทธาและกำมันต์สัญญาโดยคุณคุณฎี พนม
ชงศ์

งานจัดงานมีผู้เข้าร่วมชุมนุมราว 30,000 คน ซึ่งมาจากการระดมผู้เข้าร่วมชุมนุม และจาก
เครือข่ายสลัม เครือข่ายผู้ใช้แรงงานจากย่านต่างๆ งานดังกล่าวได้ทำให้สมาชิกคนจนมีพื้นที่ข่าวใน
หน้า 1 อีกครั้ง และรัฐบาลได้ตอบสนองในการแก้ปัญหาดังที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ดี หลังจากการเจรจากับนายกรัฐมนตรีในวันที่ 12 มีนาคม 2540 และมีข้อตกลง
ในหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับปัญหาป่าไม้ที่ดิน โดยเฉพาะหลักการสำคัญเรื่อง “คน
สามารถอยู่กับป่า” แต่ปรากฏว่า ในระดับพื้นที่กรณีปัญหาของสมาชิกคนจนยังมีการจับกุมชาว
บ้านที่ทำกินในเขตป่าอนุรักษ์ในเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ(กกน.) นอกจากนี้ ในการเจรจาได้มี
ข้อตกลงในหลักการให้ “คนอยู่กับป่า” และมีการเตรียมเรื่องเข้าคณะรัฐมนตรี กลับได้มีการ
เคลื่อนไหวโดยมูลนิธิธรรมนารถซึ่งนำผู้ชุมนุมจำนวนราว 200 คนมายังกระทรวงเกษตรฯ และได้
ยื่นหนังสือต่อกรมป่าไม้เพื่อคัดค้านหลักการให้คนอยู่กับป่า โดยยื่นยันให้อพยพคนลงมา จนทำให้
การตกลงในหลักการที่ได้เจรจา ฝ่ายสมาชิกคนจนเชื่อว่า การเคลื่อนไหวของมูลนิธิธรรมนารถมี
การประสานกับกรมป่าไม้เพื่อคัดค้านข้อตกลงในเวทีเจรจา จนส่งผลให้นายประวัฒน์ อุดตะไมด
ประธานการเจรจารับข้อเสนอของมูลนิธิธรรมนารถและตกลงให้มีการเดินทางลงไปดูพื้นที่ และใน
วันที่ 27 มีนาคม 2540 ขณะที่นายประวัฒน์เดินทางลงไปดูพื้นที่ได้มีการจัดชุมนุมมวลชนของฝ่าย
กำนันผู้ใหญ่บ้านและชมรมอนุรักษ์ที่มูลนิธิธรรมนารถสนับสนุน โดยได้มีการยื่นหนังสือร้องเรียน
ภาพถ่าย ฯลฯ ที่แสดงว่าชาวบ้านที่อยู่ในป่าทำลายป่า และนายประวัฒน์รับปากกับกลุ่มผู้ชุมนุมว่า
จะนำข้อร้องเรียนเข้าคณะรัฐมนตรีให้ตัดสินใจ ซึ่งในการเจรจาที่กระทรวงเกษตรฯ ในช่วงต่อมาจึง
ได้มีการล้มโต๊ะเจรจาและมีการจัดรีวขบวน นำหุ่นไดโนเสาร์ และจัดเวทีปราศรัยโจมตีกรมป่าไม้

การที่นายประวัฒน์กลับลำข้อตกลงที่เสร็จสิ้นแล้ว ประกอบกับรัฐบาลได้เร่งรัดให้ผู้ชุมนุม
เดินทางกลับ โดยรัฐบาลได้ประกาศจัดตั้งสำนักงานประสานและแก้ไขความเดือดร้อนของ
ประชาชน(สกร.) โดยมีรมต.ชิงชัย มงคลธรรม เป็นประธาน นายชิงชัยกล่าวในรายการพิเศษทาง
โทรทัศน์ช่อง 9 ในคืนวันที่ 18 มีนาคมว่า “...ได้กระทำทุกวิถีทางในการแก้ไขปัญหา ให้กลับบ้าน
ก่อน เพื่อรอความคืบหน้าการแก้ไขปัญหามารูปคณะกรรมการฯอยู่ที่บ้าน...” แต่ที่ประชุมที่ปรึกษา
และพ่อครัวใหญ่ในคืนวันที่ 19 มีนาคม 2540 ได้ข้อสรุปว่า “...การตั้งคณะกรรมการแบบนี้เป็นสิ่ง
ซ้ำซาก เป็นวงจรอุบาทว์ที่รัฐบาลทุกยุคสมัยมาใช้ เปรียบเสมือนเซลล์แมนขายของแก่เร่ขายไม้ดูผู้ซื้อ

ทั้งที่พิธีสูงเนินมาแล้วว่า คณะกรรมการทำหน้าที่เพียงชื่อเวลา...” และที่สำคัญก็คือ นายกรัฐมนตรียังออกมาให้สัมภาษณ์ว่า “...ไม่สามารถแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจนในกรณีที่ผิดกฎหมายได้...” (ข่าวสด, 20 มีนาคม 2540) ในช่วงนี้สมาชิกคนจนได้ออกแถลงการณ์หลายฉบับเพื่อชี้ให้เห็นถึงความไม่คืบหน้าของการเจรจา และยังได้มีการจัดกิจกรรมเลี้ยงปลาในกระชังในคลองข้างทำเนียบรัฐบาล จัดทีมปลูกผักสวนครัวในกระบะ เพื่อแสดงให้เห็นว่าจะชุมนุมกันอีกซักเยื่อยาวนานแม้รัฐบาลจะไม่แก้ปัญหาก็ตาม(ทองดี บุญแสน, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2540)

สมาชิกคนจนจึงได้ข้อสรุปว่า จำเป็นต้องมีการกดดันรัฐบาลและมีการเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้น โดยที่ประชุมทอล์กโชว์ใหญ่ได้มีการจัดตั้งทีมรณรงค์ประกอบด้วย กลุ่มกุหลาบแดง กลุ่มเมตตา กลุ่มอีสานพลัดถิ่น กลุ่มนักเรียนโรงเรียนการเมือง สสร.คนจน และทีมเวทีสัญญา ออกรณรงค์ บริเวณหน้างานกาชาด บริเวณศูนย์การค้า สถานที่สาธารณะที่สำคัญ โดยการแจกเอกสารเผยแพร่ ทำไมสมาชิกคนจนจึงชุมนุมอย่างยืดเยื้อ มีการปราศรัยชี้แจงปัญหาต่าง ๆ และตั้งกล่อรับบริจาค จนในที่สุดได้นำไปสู่กิจกรรมที่สำคัญที่สุดในการเคลื่อนไหวอีกครั้งหนึ่งคือ การปิดล้อมทำเนียบ ในวันที่ 8 เมษายน 2540 ซึ่งมีการปิดประตูทำเนียบนานกว่า 2 ชั่วโมงเพื่อต่อรองให้มีการเจรจา ในขณะที่ในจังหวัดเชียงใหม่ชาวบ้านในเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือราว 5,000 คนก็ได้ปิดล้อมศาลากลางจังหวัด

ซึ่งผลของการปิดทำเนียบได้นำมาสู่การเปิดเวทีเจรจากับนายกรัฐมนตรีอีกครั้งในวันที่ 11 เมษายน 2540 เวทีเจรจาดังนี้โดยมีนายกรัฐมนตรี เป็นประธาน นายโกศล พลกุล นายจาตุรนต์ ฉายแสง นายประวิทย์ อุทนะโมด นายเอกพร รักความสุข นายมานะ อุตกุล ผู้แทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ร่วมประชุมกับตัวแทนสมาชิกคนจน 30 คน ที่ห้องสีเขียว ดิโกไทยคู่ฟ้า ทำเนียบรัฐบาลซึ่งผลการเจรจา มีแนวทางการแก้ไขปัญหาดังนี้

1. กลุ่มป่าไม้-ที่ดิน นายกรัฐมนตรีรับปากจะนำเรื่องเสนอกรม, ให้ความเห็นชอบภายในวันที่ 29 เมษายน 2540

1.1 กลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดินภาคเหนือ

1) ให้ตั้งคณะกรรมการพิธีสูงเนินสิทธิ์ว่าอยู่มาก่อนหรือหลังการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือไม่ ถ้าอยู่มาก่อนให้รับรองสิทธิ์ที่มั่นคง ตกทอดทางมรดกแก่ทายาทและห้ามจำหน่ายจ่ายโอนไปยังบุคคลอื่น

2) ในระหว่างการดำเนินการตามข้อ 1) ให้ยุติการอพยพไว้ก่อน

3) ถ้ามีการบุกรุกพื้นที่ใหม่ หรือเป็นการทำลาย หรือกระทบต่อการรักษาป่า จะมีการดำเนินการตามกฎหมายอย่างจริงจัง

4) จะจัดประชาพิจารณ์ในร่างพรบ.ป่าชุมชน ตามที่กรมได้รับหลักการสมัยชวชนจน เพื่อให้ได้ข้อสรุปเสนอต่อรัฐสภาในสมัยประชุมต่อไป

1.2 กรณีปัญหาการขุดเขยความเสียหายจากโครงการดำเนินงาน กกค. หากประชาชนได้รับความเสียหายจากโครงการ รัฐต้องชดเชย

1.3 กรณีปัญหาป่าไม้ที่ดินภาคอีสานที่ยังไม่ได้เจรจาหรือเจรจาแล้วแต่ยังไม่ได้ข้อยุติ นายกรัฐมนตรีได้สั่งการให้เปิดการเจรจา เพื่อหาข้อยุติโดยเร่งด่วนเพื่อให้สรุปเรื่องนำเสนอกรม. ให้ความเห็นชอบอย่างช้าที่สุดภายใน 29 เมษายน 2540

2. กลุ่มปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

2.1 เขื่อนปากมูล เรียกร้องให้จัดที่ดินผู้รับผลกระทบไม่สามารถประกอบอาชีพประมงครอบครัวละ 20 ไร่ จำนวน 3,301 ครอบครัว

ที่ประชุมมีข้อสรุปให้นายอดิศร เพียงเกษ ตั้งคณะทำงานพิจารณาจำนวนครอบครัว และจำนวนที่ดินที่จะจัดสรร แนวทางการได้มาซึ่งที่ดิน แนวทางแก้ไขปัญหาในกรณีที่ไม่สามารถจัดหาที่ดินรับรองให้ได้เพียงพอ เสนอต่อที่ประชุมกลุ่มปัญหาเขื่อน ให้ความเห็นชอบก่อนนำเสนอ กรม.

2.2 เขื่อนสิรินธร เรียกร้องให้จัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนสิรินธร 2526 ครอบครัว ๆ ละ 15 ไร่

ที่ประชุมมีข้อสรุปให้นายอดิศร เพียงเกษ ตั้งคณะทำงานพิจารณาการจัดหาที่ดินให้เป็นไปตามแนวทางการเจรจากกรณีเขื่อนสิรินธร เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2540 ที่กระทรวงวิทยาศาสตร์ เสนอที่ประชุมการเจรจาปัญหาเขื่อน ให้ความเห็นชอบก่อนนำเสนอกรม.

2.3 เขื่อนราษีไศล ที่ประชุมมีมติให้นายอดิศร เพียงเกษ จัดทำเหตุผลการจ่ายค่าชดเชยไร่ละ 32,000 บาท เสนอกรม.อีกครั้ง

2.4 กรณีเขื่อนที่ยังไม่ได้สร้างจำนวน 5 เขื่อน คือ เขื่อนโป่งขุนเพชร เขื่อนรือร้อ เขื่อนแก่งเสือเต้น เขื่อนลำโคมใหญ่ เขื่อนสายบุรี

2.4.1 ที่ประชุมเห็นชอบในหลักการว่าการก่อสร้างเขื่อนจะดำเนินการได้ก็ต่อเมื่อได้มีการพิจารณาอย่างรอบคอบและรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องหรือการทำประชาพิจารณ์เพื่อประกอบการพิจารณาและได้รับความเห็นชอบจากทุกฝ่าย

2.4.2 ให้พัฒนากระบวนการศึกษาและพิจารณาตัดสินใจ โดยประชาชนที่ได้รับผลกระทบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน

2.4.3 ให้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคและการบริการขั้นพื้นฐานในพื้นที่

ข้อตกลงในเชิงหลักการดังกล่าวได้

ปัญหาต่างๆ ผ่านการเจรจาในคณะกรรมการชุดต่างๆ ของกลุ่มปัญหา และส่วนใหญ่ผ่านเป็นมติกรม. 29 เมษายน 2540 และสมัชชาคนจนได้เดินทางกลับในวันที่ 2 พฤษภาคม 2540 มีเพียง 2-3 กรณีที่น่าเรื่องข้ามศักราช. ไม่ทันแต่รัฐบาลได้ขอร้องให้กลับก่อนเนื่องจากจะมีงานราชพิธีคือวันฉัตรมงคล และวันพืชมงคลในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม ซึ่งเรื่องที่เหลือทั้งหมดได้ผ่านกรม. ออกเป็นมติคณะรัฐมนตรี

7.5 สรุปท้ายบท

ยุทธศาสตร์การต่อสู้ที่สำคัญของสมัชชาคนจนจึงเป็นการต่อสู้นอกพื้นที่กลไกในระบบการเมืองปกติ สร้างอำนาจของขบวนการฯ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อสรุปประสบการณ์การต่อสู้ให้ผู้เข้าร่วมขบวนการฯ เกิดจากความตระหนักถึงอำนาจของตนเอง เห็นข้อจำกัดของระบบการเมืองปกติ และการใช้ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์กับนักการเมือง ข้าราชการ ฯลฯ ยุทธศาสตร์การสร้างอำนาจของสมัชชาคนจนมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เข้าร่วมตระหนักถึงอำนาจของตัวเอง

จากการศึกษาพบว่า วิธีการที่จะนำมาสู่การสร้างอำนาจของคนจนก็คือ การชุมนุมหรือเดินขบวน ดังจะพบได้ว่าในการชุมนุมที่ได้พิจารณามามีการสร้างกิจกรรมเพื่อกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้อย่างมากมาย และการเคลื่อนไหวต่อสู้ก็คือ กระบวนการดึงอำนาจที่มอบให้ตัวแทนคนมาผ่านวิธีการเดินขบวน ชุมนุมประท้วง การใช้สัญลักษณ์พิธีกรรม ฯลฯ เพื่อให้มี “เวทีเจรจาแบบเสมอหน้า” ความหมายของการชุมนุมใหญ่ในยกที่ 2 นี้จึงเป็นการสร้างข้อต่อทางการเมืองเพื่อให้มีการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจกันใหม่ คือ ให้นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ฯลฯ ถอดความเป็นตัวแทนออกเสียก่อนแล้วจึงมาเจรจากันอย่างเท่าเทียม ไม่ใช่ฐานะผู้แทนฯ กับผู้เลือกตั้ง หรือข้าราชการกับราษฎร การชุมนุมแต่ละครั้งจึงเหมือนกับการสร้าง “ประตูบ้านใหม่” หรือเป็นช่องทางให้คนจนสามารถนำปัญหาเข้าไปสู่ระบบการเมืองได้ หรือเป็นการทำให้ปัญหาของคนจนซึ่งในระบบการเมืองปกติไม่ใช่การเมืองกลายเป็นพื้นที่การเมืองขึ้นมาได้

สมาชิกคนจนใช้เครื่องมือที่สำคัญในการเคลื่อนไหวต่อสู้คือ สื่อมวลชน โดยใช้เป็นสะพานเชื่อมระหว่างขบวนการฯ กับสาธารณชน สื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญในการดึงสาธารณชนให้เข้ามาร่วม สนับสนุน และเห็นอกเห็นใจผู้ชุมนุม ใช้สื่อมวลชนเพื่อสื่อความเจ็บปวด ความทุกข์ของปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่า สมาชิกคนจนได้จัดทีมงานกองเลขานุการสมาชิกคนจนเพื่อติดตามสถานการณ์ วิเคราะห์สถานการณ์ ท่าทีความเคลื่อนไหวของรัฐบาลและความรู้สึกของสังคม และมีกิจกรรมในการชี้แจงหรือตอบได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น แดงการณืทุกวันในเวลาประมาณ 15.00 น. ในช่วงที่สมาชิกคนจนไม่มีพื้นที่ได้มีการคิดกิจกรรมในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างสิทธิให้มีพื้นที่ข่าว เช่น การจัดการพันธมิตรร่วมใจสู้ชีวิตคนจนที่สนามหลวงและมีวีวขบวนการแสดงต่างๆ

สมาชิกคนจนใช้วิธีการสร้างพันธมิตรเพื่อให้พันธมิตรช่วยกดดันรัฐบาล ดังเช่น ช่วงการจัดงานดังกล่าวได้มีผลให้นายกรัฐมนตรีนัดพบเพื่อติดตามการแก้ปัญหา ถ้าเปรียบเทียบกับกลุ่มองค์กรเกษตรกร ชาวไร่ชาวนาอื่นร่วมยุคสมัยจะเห็นได้ชัดเจนว่า สมาชิกคนจนสามารถมีแนวร่วมพันธมิตรที่กว้างขวางที่สุด เช่น องค์กรประชาธิปไตย องค์กรนิสิตนักศึกษา สหภาพแรงงาน องค์กรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปิน (วสันต์ สิทธิเขตต์ได้วาดรูปขนาดใหญ่สัญลักษณ์สมาชิกคนจนที่อยู่นบนเวที) กลุ่มนักวิชาการ ซึ่งในช่วงการชุมนุมได้มีการตั้งกลุ่มนักวิชาการเพื่อคนจนของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ และได้มีการออกแถลงการณ์สนับสนุนการชุมนุม จัดกิจกรรมสัมมนาทางวิชาการให้มีการอภิเษกปัญหาคนจน การบริจาคเงินเพื่อสนับสนุนการชุมนุม ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป ฐานทรัพยากรทางอำนาจที่สำคัญของสมาชิกคนจนที่ได้พิจารณาทั้งหมด จึงอยู่ที่ ประการแรก การมีอำนาจจากพันธมิตรเพื่อกดดันรัฐบาลให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน ประการที่สอง การอาศัยฝ่ายที่สามคือ สาธารณชน เพื่อให้เข้าใจปัญหาความเดือดร้อนและอาศัยสาธารณชนเพื่อกดดันรัฐบาล โดยใช้วิธีการชุมนุมหรือเดินขบวนเพื่อสร้างกิจกรรมต่างๆ และอาศัยสื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการเป็นสะพานเชื่อมระหว่างสมาชิกคนจนกับสาธารณชน